

ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΦΩΚΙΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ

Σ Ε Λ Ι Δ Ε Σ

ΑΠ' ΤΗ ΦΩΚΙΔΑ

ΤΕΥΧΟΣ ΠΑΝΗΓΥΡΙΚΟ
ΑΦΙΕΡΩΜΑ
ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΑΡΑΔΟΣΗ

ΠΡΟΣΦΟΡΑ ΣΤΗ
ΜΝΗΜΗ
ΣΤΕΡΓΙΟΥ ΗΛΙΑ ΚΟΛΟΒΟΥ

ΑΜΦΙΣΣΑ
1979

Ἐκδίδεται κάθε τρίμηνο ἀπ' τὴν

Ἑταιρεία Φωκικῶν Μελετῶν

Ἀμφισσα, Πανουργιά 1

Τεύχος 12, Ὀκτώβριος - Δεκέμβριος 1979

ὑπεύθυνος γιὰ τὴν ὕλη: Δημήτρης Ἰωάν. Κολοβός

Ἡπείρου 16, Ἀθῆναι — Τηλ. 82.17.743

ὑπεύθυνος τυπογραφείου: Γεώργιος Μπρουζιώτης

Κωλέττη 4 - Ἀθῆναι - Τηλ. 360.38.20

ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

Γεώργιος Κουτσοκλένης, πρόεδρος Ε.Φ.Μ.

Ἰωάννης Λακαφώσης, ἀντιπρόεδρος Ε.Φ.Μ.

Ἰωάννης Πάλλας, γραμματεὺς Ε.Φ.Μ.

Εὐγενία Γερολυμάτου, ταμίας Ε.Φ.Μ.

Νικόλαος Δρόλαπας, ἑφορος Ε.Φ.Μ.

Ἰωάννης Ἀγουρόπουλος

Ἰωάννης Ἀναγνωστόπουλος μέλη Δ.Σ. τῆς Ε.Φ.Μ.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

—Ἐπικαιρότητες Δ.Ι.Κ.	Σελὶς 1/337
—Στέργιος Ἡλία Κολοβός	» 3/339
—Τὸ Βρέφος τῆς Βηθλεέμ, τοῦ Χ. Μαστρογιάννη ..	» 6/342
—Ὁ Σάλωνας στὸ Βυζάντιο καὶ τὸν Μεσαίωνα, τοῦ Δρόσου Κραδαρτόγιαννου	» 7/343
—Τὸ Ἀνάθεμα, τοῦ Γιώργου Χασιάκου	» 15/351
—Ἡ Παλαιὰ Ἱερὰ Μονὴ Προδρόμου Παρνασσίδος, τοῦ Νίκου Ὀλύμπιου	» 17/353
—Μιά μέρα στὸ χωριό, τοῦ Μήτσου Ἐλατου	» 25/361
—Ἀπ' τὴ Σκοπιὰ τῶν Ἀναγνωστῶν ΓΕΝΙΚΟ—ς ...	» 30/366
—Ἀπ' τὴ δραστηριότητα τῆς Ἑταιρείας	» 32/368

ΕΠΙΚΑΙΡΟΤΗΤΕΣ

Ἀπ' ὅσα ὁ Ταχυδρόμος μᾶς φέρνει

Ἡ Ἑταιρεία ἔλαβε τὸ παρακάτω γράμμα :

Ἀθῆναι, 20.11.1979

Πρὸς
τὴν Ἑταιρεία Φωκικῶν Μελετῶν
Πανουργιᾶ 1, Ἀμφισσα.

Ἀνταποκρινόμενοι στὸ αἶτημα τῆς Ἑταιρείας γιὰ οἰκονομικὴ ἐνίσχυση καὶ ἐκτιμῶντες τὴν προσφορὰ καὶ τὸ πολύμορφο ἔργο της, ἐπιθυμοῦμε, ἐὰν καὶ ἐσεῖς τὸ ἀποδεχθεῖτε, νὰ προσφέρουμε σ' αὐτὴ τὰ ἐξοδα ἐκτυπώσεως ἑνὸς τεύχους τοῦ περιοδικοῦ «Σελίδες ἀπ' τὴ Φωκίδα» εἰς μνήμην τοῦ θείου μας Στεργίου Ἡλ. Κολοβοῦ.

Μετὰ τιμῆς
ΗΛΙΑΣ ΙΩΑΝ. ΚΟΛΟΒΟΣ
ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΙΩΑΝ. ΚΟΛΟΒΟΣ

Τὸ Δ.Σ. τῆς Ἑταιρείας:

1) Ἀποδέχεται εὐχαρίστως τὴν προσφορὰ τῶν συμπατριωτῶν μας, καὶ μελῶν τῆς Ἑταιρείας, καὶ τοὺς ἐκφράζει τὶς θερμὲς εὐχαριστίες του γιὰ τὴν ἐνίσχυση.

2) Ἀποφασίζει νὰ ἀναγραφεῖ στὸ ἐξώφυλλο τοῦ δωρηθέντος τεύχους, «ΠΡΟΣΦΟΡΑ ΣΤΗ ΜΝΗΜΗ ΣΤΕΡΓΙΟΥ ΗΛΙΑ ΚΟΛΟΒΟΥ».

3) Διαθέτει ὡς ὅρο τοῦ περιοδικοῦ γιὰ τὴ σκιαγράφηση τοῦ μνημονευομένου.

Σχολιάζοντας τὰ γεγονότα

1. ΤΑ «ΦΩΚΙΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ». Εἶναι, ἄς μᾶς ἐπιτραπεῖ ἡ καυχῆ-σολογία, πραγματικὰ ἀξιόλογο βιβλίο ὁ α' τόμος τῶν «ΦΩΚΙΚΩΝ ΓΡΑΜΜΑΤΩΝ», τῆς ἐπετηρίδας δηλ. τῆς Ἑταιρείας Φωκικῶν Μελε-

τῶν, ποὺ κυκλοφορεῖ τὶς ἡμέρες αὐτές. Γιὰ τὸ λόγο αὐτὸ πρέπει ν' ἀποκτηθεῖ ἀπ' ὅσο τὸ δυνατόν περισσότερα ἑλληνικὰ σπίτια.

Δυστυχῶς ὅμως ἡ Ἑταιρεία δὲν εἶναι σὲ θέση ν' ἀντεπεξέλθει στὰ ὑπέρογκα ἔξοδα τῆς ἐκδόσεως καὶ γι' αὐτὸ ἀναγκάζεται νὰ παραθεῖ, γιὰ πρώτη φορά, τὶς ἀρχές τῆς καὶ νὰ τὰ διαθέσει «ἐπὶ καταβολῇ ἀντιτίμου». Ἡ τιμὴ τοῦ καθορίσθηκε σὲ τριακόσιες (300) δρχ., ποσὸ ποὺ μόλις καλύπτει τὰ ἔξοδα ἐκδόσεως.

Θέλουμε νὰ πιστεύουμε ὅτι οἱ ἀναγνώστες μας, ἐκτιμῶντες τοὺς παραπάνω λόγους, ἀλλὰ καὶ τὶς μέχρι σήμερα πολλαπλές καὶ πολύμορφες ΔΩΡΕΑΝ προσφορὲς τῆς Ἑταιρείας ὅχι μόνο δὲν θὰ δυσανασχετήσουν ἀλλὰ, ἀντιθέτως, θὰ συμβάλλουν πρόθυμα στὴν εὐρεία κυκλοφορία καὶ διάδοσιν τῶν «ΦΩΚΙΚΩΝ ΓΡΑΜΜΑΤΩΝ».

2. ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ ΛΑΧΑΝΑΣ. Στὸν τοπικὸ τύπο διαβάσαμε τὴ δωρεὰ τῆς μεγάλης βιβλιοθήκης (10.000 τόμοι) τοῦ συμπατριώτου μας Βασιλείου Λαχανᾶ στὴ Δημοτικὴ Βιβλιοθήκη Ἀμφίσσης. Εἶναι γνωστὴ ἡ ἀγάπη τοῦ δωρητῆ γιὰ τὸ βιβλίον, τὸ πάθος τοῦ γιὰ τὸν ἐμπλουτισμὸ τῆς βιβλιοθήκης τοῦ καὶ ἡ ἄοκνη φροντίδα τοῦ γιὰ τὴν ἐξασφάλισιν ἰδανικῶν συνθηκῶν συντηρήσεώς τους. Γι' αὐτὸ ἡ ἀξία τῆς δωρεᾶς γίνεται μεγαλύτερη μιὰ καὶ προστίθεται ἡ ἀπόφασις ἀποχωρισμοῦ ἀπ' αὐτό, ποὺ ἀποτέλεσε σκοπὸ, θὰ λέγαμε, μιᾶς ὁλόκληρης ζωῆς.

Συγχαίρουμε θερμὰ τὸ δωρητῆ γιὰ τὴν πολύτιμη προσφορά τοῦ καὶ ἐλπίζουμε, ὅτι ἡ παρεχόμενη πιά δυνατότητα ἱκανοποιήσεως τῆς ἐπιθυμίας κάθε ἀναγνώστη θὰ συντελέσει στὴν αὔξησιν τοῦ μικροῦ ἀκόμα — δυστυχῶς — ἀριθμοῦ τῶν προσερχομένων στὴ Δημοτικὴ Βιβλιοθήκη Ἀμφίσσης.

Δ. Ι. Κ.

Φίλοι ἀναγνώστες,

Διατηρεῖστε σὲ καλὴ κατάστασιν τὸ τεῦχος τοῦτο. Τὰ ἄλλα ποὺ θὰ ἐπακολουθήσουν θὰ τὸ συμπληρώσουν καὶ ὅλα μαζί θὰ κάνουν ἓναν τόμον χρήσιμον γιὰ κάθε βιβλιοθήκη.

Τὸ περιοδικὸ μας διατίθεται δωρεάν. Ἐὰν σᾶς ἐνδιαφέρει ζητεῖστε τὸ στὰ Γραφεῖα τῆς Ἑταιρείας Φωκικῶν Μελετῶν, Πανουργιᾶ 1, Ἀμφίσσα. Ἐφ' ὅσον δὲν ἔχει ἐξαντληθεῖ θὰ σᾶς τὸ στείλουμε εὐχαρίστως.

ΣΤΕΡΓΙΟΣ ΗΛΙΑ ΚΟΛΟΒΟΣ

“Όταν ανοίξει ή άστέιρευτη πηγή τής έλληνικής παραδόσεως — φέτος είναι ό χρόνος της — και τί δέν άναπηδᾷ άπ’ αὐτή; Τί δέν φέρνει στή θύμησή μας τό πλήθος τῶν άνωνύμων και ξεχασμένων σήμερα ανθρώπων, πού δημιούργησαν τό λαϊκό μας πολιτισμό και παράδοση, πού τὰ διαφύλαξαν τίς χαλεπές ήμέρες και πού τὰ μεταβίβασαν στίς έπερχόμενες γενεές; ‘Απ’ τή σεβάσμια μορφή τοῦ παπποῦ και τής γιαγιάς, πού μέ τὰ παραμύθια και τίς άφηγήσεις τους έπλεκαν πάντα τή συνέχεια τής παραδόσεως, μέχρι τόν τελευταίο χειροτέχνη - δημιουργό, πόσοι και πόσοι άνθρωποι κάθε επαγγέλματος και κάθε μορφώσεως, δέν έβαλαν, άλλος λιγώτερο και άλλος περισσότερο, τή σφραγίδα τους στο πελώριο αὐτό οίκοδόμημα;

Και μέσα σ’ όλους αὐτούς, πρῶτος και καλλίτερος ό άνθρωπος πού δέθηκε άρρηκτα μέ τὰ παιδικά μας χρόνια και τίς πρῶτες γνώσεις τής ζωής. ‘Ο «δάσκαλός» μας. Δέν έννοῶ τό δημοδιδάσκαλο μέ τό δίπλωμα, τό διορισμό και, συχνά, τή θέργα. ‘Ο δάσκαλος πού (έγώ) άναφέρω ήταν ένας χωριάτης σάν ε-μάς, δίχως πτυχίο και περγαμηνή, δίχως σπουδές και παιδαγωγική έμπιμόρφωση. Ήταν κάποιος γεροντάκος — συνήθως — πού άπό μεράκι και μόνο μάζεψε τὰ παιδιά τής γειτονιάς και τὰ δίδασκε γραφή και άνάγνωση, τὰ μάθαινε ν’ άγαποῦν τή μόρφωση. Ήταν ό,τι άπόμεινε

άπ’ τό δάσκαλο τοῦ κρυφοῦ σχολειοῦ, άνθρωπος μέ φωτισμένο μυαλό, πού πίστεψε στήν αξία και τήν άναγκαιότητα τής μορφώσεως και άκολούθησε τό δρόμο τής μαθήσεως μέ άπίστευτη θέληση και άκλόνητη έπιμονή.

“Όλοι τοῦτοι πέρασαν τή ζωή τους παλεύοντας για τήν επιβίωση και μάθαν δυο γράμματα, θυσιάζοντας ὄρες ύπνου και άναπαύσεως, διαβάζοντας στο τρεμάμενο φῶς τοῦ λυχναριοῦ ό,τι έπεφτε στα χέρια τους. Κι’ ό,τι έμαθαν, πάσχιζαν έπειτα νά τό μεταδώσουν στους άλλους, στα παιδιά ιδίως. ‘Αγωνίζονταν νά τους δείξουν τό δρόμο τής προκοπής, αὐτόν πού οί λιγοστές γνώσεις τους, ή πολύχρονη πείρα τους και τὰ διδάγματα τῶν περασμένων γενιῶν δίδεξαν σ’ αὐτούς. Κάτι μέσα άπ’ τήν ψυχή τους τοῦς έλεγε ότι μονάχα έτσι θα προκόψει ό τόπος και θα δει καλλίτερες ήμέρες. Κι’ ή πίστη τους αὐτή τοῦς έδινε κουράγιο, για ν’ άψηφοῦν τόν κόπο και νά μην άπογοητεύονται άπ’ τὰ πενιχρά — πολλές φορές — άποτελέσματα και τὰ σκώμματα και ειρωνίες άλλων — μικρόμυαλων χωριανῶν. ‘Ακολούθησαν τό δύσκολο και άνηφορικό δρόμο χωρίς τήν προσδοκία υλικής άμοιβής και θά-λαν άνεξίτηλα τή σφραγίδα τής προσφορᾶς και τής προσωπικότητάς τους στον κόσμο πού ήρθε. Τὰ όνόματά τους ξεχάστηκαν — τᾶσθησε ό χρόνος, στίς ψυχές ὅμως εκείνων πού καθοδήγησαν μένουν πάν-

τα ἀξέχαστοι καὶ ἡ προσπάθειά
τους βρῆκε τὴ δικαίωσίν της στὴν
πρόοδο πού ἡ καινούργια γενιά —
ἡ κάθε γενιά — ἔφερε μαζί της.

“Ἐνα τέτοιο «δάσκαλο» εἶχα κι’
ἐγώ. Τὸν θυμᾶμαι, νὰ ξεπροβάλ-
λει στὴ γωνιά τοῦ δρόμου, γυρί-
ζοντας ἀπ’ τὴ δουλειά, ψηλὸς λε-
πτὸς ἀργοπερπάτητος ἀπ’ τὰ χρό-
νια καὶ ἡ καρδιά μου σκιρτάει. Μὰ
καὶ νὰ μὴν τὸν ἔβλεπα νὰ φτάνει, ἡ
χλαλοὴ πού σηκώνονταν φανέρωνε
τὸν ἐρχομό του. “Ολα τὰ ζωντανὰ
τοῦ σπιτιοῦ ἀντιλαμβάνονταν ἀπὸ
μακριὰ—ἄγνωστο πῶς—τὸν ἐρχομό
του καὶ ἡ ἡσυχὴ αὐλὴ τοῦ σπιτιοῦ
μας γέμιζε φωνές καὶ φασαρία. Θές
ἡ ἔμφυτὴ καλωσύνη του, θές ἡ ἔμ-
πρακτὴ ἀπόδειξη τῆς ἀγάπης του
γι’ αὐτά, θές κάτι ἄλλο παραπέρα,
κάτι πάντως τὸν ἔκανε πολὺ ἀγαπη-
τὸ σ’ ὅλους, — ἀνθρώπους καὶ ζων-
τανὰ — καὶ ἡ ἀφιεῖρή του ἔπαιρνε τὴ
μορφὴ τῆς πανηγυρικῆς ὑποδοχῆς.
Ἐκεῖνος, πάντα γελαστός καὶ πάν-
τα ἀνοιχτόκαρδος, μοίραζε σ’ ὅλους
τὴν ἀγάπὴ του μ’ ἓνα χᾶδι, μ’ ἓνα
γλυκόλογο, μ’ ἓνα φίλημα. “Ηρε-
μος, πρᾶος, καταδεχτικός, ἄκακος,
ἀνοιχτοχέρης, καλόκαρδος, εἶχε
πάντοτε μιὰ καλὴ κουβέντα καὶ μιὰ
καλλίτερη διάθεση γιὰ ὅλους. “Ε-
ζῆσε τὴ ζωὴ του ὅπως τοῦ ἦρθε, σὰν
πραγματικὸς στωϊκός, καὶ ποτὲ
δὲν δυσανασχέτησε γιὰ τίποτα.
Πολλές ἦταν οἱ μπόρες πού τὸν βρῆ-
καν, πολλές καὶ οἱ καταδρομὲς τῆς
μοίρας. Ποτὲ ὅμως δὲν λύγισε, τίς
ἀντιμετώπισε μὲ καρτερίαν καὶ ἀ-
γωνίστηκε γιὰ ὅ,τι πίστευε. Ὁ θά-
νατος τοῦ πατέρα του καὶ ὁ οἰκονο-
μικὸς ξεπεσμός τῆς οἰκογενείας του

τὸν ἄρπαξαν ἀπ’ τὸ σχολαρχεῖο
πού φοιτοῦσε—ὄνειρο ἄπιαστο ἦταν
τότε τὸ σχολαρχεῖο, καὶ τὸν πέταξαν
στὴ σκληρὴ βιοπάλῃ τῆς ξενητειᾶς.
“Ἐχασε μεμιᾶς σχεδὸν τὰ πάντα —
γονεῖς, οἰκογένεια, σπουδές, ὄνειρα,
τοῦμινε ὅμως ἡ πίστη στὸν ἑαυτό
του καὶ ἡ ἀγάπη γιὰ τὰ γράμματα
καὶ τὴ μάθηση. Δούλευε σκληρά,
μέρα - νύχτα, καὶ διάβαζε ὅ,τι ἔπε-
φτε στὰ χέρια του, χωρὶς καμμιά
ἐξαίρεση.

Τὰ χρόνια σιγὰ - σιγὰ πέρασαν
καὶ στὰ στερνὰ του, ριζωμένος στὸ
σπίτι μας, βρῆκε τὴν εὐκαιρίαν νὰ
ἐκπληρώσει τὸ ὄνειρο τῆς ζωῆς του.
“Ἐγινε ὁ «δάσκαλός» μας.

Μὲ ἀνεξάντλητὴ ὑπομονὴ τιθάσ-
σευε τὴν παιδική μας ζωηράδα, ἀ-
γωνιζόταν νὰ μᾶς ἐξοικειώσῃ μὲ τὰ
γράμματα, μοχθοῦσε γιὰ ν’ ἀγαπή-
σουμε τὴ μελέτη. Μὲ ἀπέραντὴ ἐπι-
μονὴ μᾶς δίδασκε ὅσα ἔξερε καὶ
μᾶς διαπαιδαγωγοῦσε ἀνάλογα.
Δὲν ψήφαε τὴν κούραση τῆς ἡμέ-
ρας καὶ τίς ἔγνοιες τῆς βιοπάλης,
οὔτε τὸν ἀποθάρρυνε ἡ ἔλλειψη μέ-
σων καὶ ἡ ἀνέχεια. Στεροῦσε τὸν ἑ-
αυτό του γιὰ ν’ ἀγοράζει τὰ ἀναγ-
καῖα — χαρτί, μολύβι, τετράδια —
“Οσες ὥρες δὲν δούλευε προσπα-
θοῦσε νὰ μᾶς μάθει ἀνάγνωση, γρα-
φή, ἀριθμητικὴ καὶ νὰ μᾶς κάνει χρη-
στοὺς ἀνθρώπους. Κι’ ὅταν ἀντιλαμ-
βανόταν πῶς τὸ παιδιάστικο μυαλό
μας κουράστηκε ἄλλαζε τρόπο διδα-
σκαλίας. “Αρχιζε τίς ἱστορίες καὶ τὰ
παραμῦθια καὶ ἔτσι τὸ μάθημα συ-
νεχιζόταν. Δὲν δυσανασχετοῦσε, δὲν
ἀπογοητευόταν, δὲν θύμωνε, δὲν ἀ-
γρίευε ποτέ. Αὐτός, ὁ «ἐρασιτέχνης»
ἦταν ὑποδειγματικὸς δάσκαλος καὶ

πέτυχε πολύ περισσότερα από ἄρκετους ἐπαγγελματίες μὲ σπουδές καὶ πτυχία. Τὸ ἔνστικτο, θαρρεῖς, τοῦδειχνε τὸ σωστὸ δρόμο. Ἀντιμετώπιζε μὲ κατανόηση τὰ ξεσπάσματα καὶ τὶς ἀντιδράσεις τῆς παιδικῆς ἡλικίας καὶ μ' ἓνα δικό του τρόπο ξανάρχιζε τὴν προσπάθειά του, ἀμετακίνητα προσηλωμένος στὸ «ἄνθρωπος ἀγράμματος, ξύλο ἀπελέκητο».

Ἡ ἰώθεια ὑπομονή του, ἡ ἀπέραντη καλωσύνη, ἡ ἀδάμαστη θέληση καὶ ἡ φλογερὴ πίστη ἑνὸς ἀπαίδευτου χωριάτη στὴν ἀξία καὶ τὴν ἀναγκαιότητα τῆς μορφώσεως ἀπόδωσε στὸ τέλος τοὺς καρπούς. Τὸ ὄνειρό του ἔγινε πραγματικότητα καὶ τὸ ἀποτέλεσμα τοῦ μόχθου του τὸν γέμιζε ἀγαλλίαση. Καμάρωνε γιὰ κάθε μετέπειτα πρόδοό μας καὶ ἔφυγε ἀπ' τὸν κόσμο τοῦτο μὲ τὴν ἱκανοποίηση, ὅτι συντέλεσε στὸ νὰ πετύχουμε ἐκεῖνο πὺ ἡ μοίρα στέρησε

αὐτόν : νὰ τελειώσει δηλαδὴ τὶς σπουδές του καὶ νὰ ὁλοκληρώσει τὴ μορφωσή του.

Τὸν ΑΝΘΡΩΠΟ αὐτόν, ἑξοχο παράδειγμα φωτισμένου νοῦ καὶ ἀκάματου δουλευτῆ τῆς προόδου, τὸν θεῖο μου Στέργιο Ἡλία Κολοβό, μνημονεύω στὶς γραμμὲς τοῦτες σὰν ἀντιπροσωπευτικὸ τύπο ἐκείνων πὺ συνέχισαν τὴν παράδοση τοῦ «κρυφοῦ σχολειοῦ» καὶ φώτισαν τὸν τόπο.

Κι' ἂν ἡ σκιαγραφία του εἶναι ἀδύνατη καὶ ὥχρη — ὅπως τὸ φῶς ἐνὸς κεραιοῦ σ' ἓνα τάφο — ἡ εὐγνωμοσύνη μας γιὰ τὴν προσφορά τῶν ἀνθρώπων αὐτῶν εἶναι μεγάλη καὶ ἡ ἀναγνώριση τοῦ ἔργου τους ὁλοκληρωτική.

Τὸ φετεινὸ «ἔτος τῆς παραδόσεως» τὸ θεβαίῳνει.

ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΙΩΑΝ. ΚΟΛΟΒΟΣ

Συμπατριώτη,

Ὅπου καὶ ἂν γεννήθηκες, εἴτε στὴ Δωρίδα εἴτε στὴν Παρνασσίδα, ὅπου καὶ ἂν διαμένεις, εἴτε στὴ Φωκίδα εἴτε ἔξω ἀπ' αὐτή, πρέπει νὰ συνειδητοποιήσεις πῶς τὸ «Λαογραφικὸ Μουσεῖο Φωκίδας» εἶναι τὸ μουσεῖο τοῦ τόπου σου, μουσεῖο δικό σου. Βοήθησέ το μ' ὅποιο τρόπο μπορείς. Καὶ μὴν ξεχνᾶς πῶς κάθε παλιὸ ἀντικείμενο, εἴτε ξεχασμένο στὸ ὑπόγειο εἴτε τακτοποιημένο στὸ σπῖτι σου, ἔχει μιὰ θέση στὸ Μουσεῖο.

Μέσα στην καρδιά του χειμώνα γιορτάζουμε και φέτος τη Γέννηση του Χριστού.

Πρίν 1979 χρόνια ντύθηκε ο Παντοδύναμος την ανθρώπινη σάρκα, φορτώθηκε τη βαριά μοίρα των πλασμάτων του κι' ήρθε στη γη νά ζήσει τη φτώχεια και τόν πόνο τους, την πίκρα, την αδικία, τόν κατατρεγμό κι' αυτόν ακόμα τὸ θάνατο. Ἡρθε νὰ φέρει τὴν εἰρήνην σ' ἕναν κόσμον ἀναστατωμένο ἀπὸ τὶς συνέπειες τῆς ἀμαρτίας καὶ αἱματοδαμμένο ἀπὸ τοὺς φονικούς πολέμους. Νὰ κατασιγάσει ἀκόμα τοὺς ἀκοίμητους ἑλεγχους τῆς ἔνοχης συνείδησης καὶ νὰ τῆς δώσει ἄφεση. Νὰ συμφιλώσῃ τὴν ἀνθρωπότητα μὲ τὸ δίκαιο Θεὸ καὶ νὰ ἐγκαινιάσῃ μιὰ νέα εἰρηνικὴ περίοδο στὸν κόσμον. Σ' ἕνα κόσμον ποὺ τὸν βασάνιζε ἡ ἡθικὴ κατὰπτωση, ἡ ὑποκρισία καὶ ἀσέβεια.

Ἀπὸ τότε, πάνω ἀπὸ τὴ χιλιοπαιδεμένη τούτη φλούδα τῆς γῆς, πέρασαν πολλὲς γενεὲς ἀνθρώπων, ἀνθίσαν καὶ μαράθηκαν πολλοὶ πολιτισμοί, στεριώθηκαν καὶ γκρεμίστηκαν θρόνοι ἰσχυροί, σκῆπτρα κατακτητῶν καὶ αὐτοκρατόρων ἀστράψαν, καὶ ἡ λάμψη τους γρήγορα ἔσβησε.

Τὸ ἀστέρι, ὅμως, πάνω ἀπὸ τὴν ταπεινὴ Φάτνη τῆς Βηθλεέμ, μένει φωτεινὸ σημεῖο ἐλπίδας γιὰ μιὰ καλλίτερη ἀνθρωπότητα. Τὸ φέγγος του, μέσα σ' ἐκεῖνο τὸν κόσμον μὲ τὸ ἀχόρταγο μῖσος ποὺ ροκανίζει ἀνθρώπινες σάρκες καὶ κόκκαλα, συνεχίζει νὰ δείχνει τὸ σωστὸ καὶ μοναδικὸ δρόμον τῆς ἀλήθειας, τὸ δρόμον ποὺ ὁδηγεῖ καὶ ὑψώνει τὸν ἄνθρωπον στὸν πᾶμωτον ὅριον τοῦ Αἰώνιου.

Σήμερα μάλιστα, ποὺ ὁ κόσμος λαχταρισμένος κρατᾷ τὴν ἀνάσα του ἀπὸ τὸ μανιασμένο δρολάπι τοῦ καιροῦ μας, ποὺ ξεσηκώνει τὶς ἀνθρώπινες μάζες σ' ἕνα θανάσιμο ἀλληλοσπαραγμό, δὲν ὑπάρχει κανένας πού, ἐνδόμυχα, νὰ μὴν παραδέχεται, ὅτι ἡ μόνη διέξοδος σωτηρίας εἶναι ἡ πύλη ποὺ ἀνοίξε στὴ ζωὴ τὸ Βρέφος τῆς Φάτνης.

Τὸ θεῖο μήνυμα τῆς Βηθλεέμ ξαναπαίρνει σήμερα τὴν πρωταρχικὴ του δύναμη καὶ τὴν ἐννοιὰ του.

Ὅπως καὶ τότε καὶ τώρα, ἀπὸ τὴν ταπεινὴ Σπηλιά, ποὺ διάλεξε γιὰ λίκνον του τὸ Θεῖο Βρέφος, καλεῖ τὴν ξεστρατημένη ἀνθρωπότητα στὸ δρόμον τοῦ λυτρωμοῦ. Καλεῖ τὸν κάθε θνητό, ποὺ ἔχει πνίξει στὰ στήθια του κάθε ἀνθρώπινο αἶσθημα καὶ πορεύεται στὸ γκρεμὸ αἰχμάλωτος τοῦ ὕλικου πολιτισμοῦ, νὰ γυρίσει στὸ δρόμον τῆς πραότητος, τῆς συμπονοίας, τῆς καλοσύνης καὶ τῆς ἀγάπης.

Ἡ θεία τούτη πρόσκληση, ποὺ ποτὲ δὲν ἔπαψε νὰ εἶναι ἐπίκαιρη, σήμερα εἶναι περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλη φορὰ σωτήρια.

Σὲ μιὰ ἐποχὴ μάλιστα σὰν τὴ δική μας, ποὺ ἡ ἀνθρωπότητα παραπαίει κάτω ἀπὸ κάθε λογῆς ξεπεσμό, τὸ νήπιον τῆς Βηθλεέμ φωτίζει τὶς σκέψεις μας, θερμαίνει τὶς ψυχές μας καὶ ἀναπτερώνει τὶς ἐλπίδες μας, γιὰ μιὰ καλλίτερη ἐποχὴ, ἀπαλλαγμένη ἀπ' τὰ κατώτερα ἐνστικτα, τὰ πάθη, τὶς ματαιότητες, τοὺς ἐγωισμούς καὶ τὶς μικρόχαρες φιλοδοξίες.

Ἄς σκύψουμε, λοιπόν, εὐλαδικὰ μπροστὰ στὸ μεγαλεῖο τῆς Γέννησης τοῦ Χριστοῦ, γιὰ νὰ πάρουμε τὸ νόμον καὶ τὴ διδασκαλίαν του γιὰ ὁδηγὸ τῆς ζωῆς μας.

Ἄς γονατίσουμε καὶ ἄς ταπεινωθοῦμε μέσα στὴν ὕγρὴ Σπηλιά, μπροστὰ στὴν κοιτίδα τοῦ Θεοῦ μας, ἀπ' ὅπου ἔλαμψαν οἱ κεραυνοὶ τῶν Χριστιανικῶν ἰδεῶν, ἐνάντια στὴν ὑποκρισία, τὴν ἀνισότητα, τὴ δουλεία τοῦ σώματος καὶ τοῦ πνεύματος, τῶν ἰδεῶν ἐκείνων ποὺ ἀναμόρφωσαν τὸν κόσμον.

Ἄς προσκυνήσουμε τὸ Θεῖο νήπιον μέσα στὴ Φάτνη Του, ἀπ' ὅπου ἀναδρύζει ἡ πίστη πρὸς τὴν ἀρετὴν.

Σὰν ἄλλοι Μάγοι, ἄς Τοῦ προσφέρουμε καὶ μεῖς τὰ δῶρα μας. Ἄς Τοῦ ἀφιερῶσουμε τὴν ψυχὴν μας, τὶς σκέψεις μας, τὸ εἶναι μας, τὴ ζωὴν μας.

Ἄς ζήσουμε μὲ τὴν πιὸ γλυκιὰ καὶ τὴν πιὸ ἄγχι σκέψη ποὺ μᾶς προσφέρει ἡ ἡμέρα τῶν Χριστουγέννων καὶ ἄς μᾶς

(ΣΥΝΕΧΕΙΑ στὴ σελ. 14/350)

Ο ΣΑΛΩΝΑΣ ΣΤΟ ΒΥΖΑΝΤΙΟ ΚΑΙ ΤΟΝ ΜΕΣΑΙΩΝΑ (*)

ΔΡΟΣΟΥ ΚΡΑΒΑΡΤΟΓΙΑΝΝΟΥ

Βυζάντιο σημαίνει 'Ελλάδα.

Υπήρξε ή νέα Μεγάλη 'Ελλάδα που αναγεννήθηκε από στάχτες και έρείπια, θαφτίστηκε με την πίστη του Χριστού κι άντεξε χίλια ολόκληρα χρόνια.

Η 'Ελλάδα δέν πέθανε —όπως θέλουν νά πιστεύουν πολλοί άνθελ- ληνες ξένοι, μιλώντας για τόν «πε- ριούσιο» λαό τους ή την «άρια» τους φυλή — ή 'Ελλάδα, ύποτάσ- σοντας με τó πνεύμα τή Ρωμαϊκή αυτοκρατορία, άποτέλεσε μετέπει- τα τó Βυζαντινό κράτος μ' όλο του τó μεγαλείο.

Οί άρχαίοι θεοί τής θρησκείας τών 'Ελλήνων παραχώρησαν τή θέ- ση τους στόν Ένα, τόν άληθινό Θεό, ή έν Τούτω σүн τή 'Υπερμάχω Στρατηγῷ γιόρταζαν οί "Ελληνες τά νικητήρια, όταν οί Βάρβαροι τολ- μούσαν ν' άπειλήσουν τó Κράτος.

Ό έλληνοβυζαντινός μας πολιτι- σμός, συνδέοντας τή νέα 'Ελλάδα με την άρχαία, μάς κληροδότησε ζωντανά τ' άριστουργήματα τής τέχνης και τών γραμμάτων, σαν τīs μονόφωνες μελωδίες του Ρωμανού του Μελωδοῦ και του 'Ιωάννη του Δαμασκηνοῦ, δημιουργώντας συγ-

χρόνως καινούργιες μορφές στούς ρυθμούς τών ναών και τήν τέχνη τής άγιογραφίας.

Γραπτά μνημεία δέν διασώθηκαν πολλά, μιá κι αντιμετώπισαν τήν καταστροφική μανία τών μετέπει- τα θέβηλων κατακτητῶν Φράγκων και Καταλάνων. Όμως όσα κι άν καταστράφηκαν δέν έπαψαν νά μέ- νουν στή μνήμη τών 'Ελλήνων — περνώντας από γενιά σέ γενιά— ά- τέλειωτες ιστορίες με "Αγίους, με βασιλιάδες και βασιλοπούλες, νά ψέλνονται ψαλμοί και τροπάρια στίς έκκλησιές τών Χριστιανών, νά τραγουδιώνται τραγούδια του θου- νοῦ και τής θάλασσας. Κ' ήταν αυ- τά που κράτησαν τήν 'Ελλάδα ό- λόρθη στούς δύσκολους καιρούς που γνώρισε τó "Εθνος διά μέσου τών αιώνων και χιλιετιών.

Η "Αμφισσα, ή μικρή μας πόλη στό κέντρο τής κύριας 'Ελλάδας, άνάστησ' ένα κόσμο που έζησε και γνώρισε όλες τīs χαρές και τīs λύ- πες τής χώρας. Λείψανα όλων τών έποχών μαρτυροῦν τήν ύπαρξή της σ' όλες τīs φάσεις τής 'Ιστορίας.

Τά πρώτα ιστορικά στοιχεία για τήν "Αμφισσα στούς βυζαντινούς

(*) Αυτό ήταν τó θέμα τής όμιλίας μου που έγινε στήν "Αμφισσα, στίς 4 'Απρίλη 1979, με τήν εύκαιρία του έτους «'Ελληνική παράδοση» κ' έπαναλή- φθηκε στίς 6 του ίδιου μήνα για τούς μαθητές τών γυμνασίων και λυκείων.

χρόνους μᾶς δίνει ὁ Προκόπιος, στὸ ἔργο του «Περὶ κτισμάτων». Ἡ ᾽Αμφισσα, μετὰ τὴν καταφυγὴ σ' αὐτὴ τῶν ἄστεγων Αἰτωλῶν, ἔγινε πόλη μεγάλη καὶ πολυάνθρωπη. Ὅπως μᾶς ἀποκαλύπτουν τὰ κτίσματα μὲ δάπεδα ψηφιδωτά, οἱ ἐπιγραφές καὶ τὰ νομίσματα ἡ ἀκμὴ τῆς ᾽Αμφισσας συνεχίστηκε ἐπὶ ρωμαϊκῆς κυριαρχίας καὶ στοὺς πρώτους αἰῶνες τῆς ἑλληνικῆς μεσαιωνικῆς αὐτοκρατορίας. Ὁ Ἰουστινιανὸς ὠχύρωσε τὴν ᾽Αμφισσα καὶ τὶς γύρω πόλεις γιὰ τὸ ἐνδεχόμενο θαρβαρικῶν ἐπιδρομῶν. Ὡς τὸν Ζ' αἰῶνα συγκαταλεγόταν μεταξὺ τῶν 79 πόλεων τῆς Ἑλλάδας, μὲ κυβερνήτη ἀνθύπατο.

Ἡ τοπικὴ μας θυζαντινὴ παράδοση φτάνει ὥς τὶς μέρες μας μέσω ἑνὸς γραπτοῦ μνημείου ποὺ θρῆκε κι ἀποκατέστησε ὁ γαλαξειδιώτης μεσαιωνοδίφης Κωνσταντῖνος Σάθας στὰ ἐρεῖπια τῆς Ἱερᾶς Μονῆς τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ τοῦ Γαλαξειδιοῦ. Ἦταν τὸ γνωστὸ μας «Χρονικὸν ἀνέκδοτον Γαλαξειδίου», γραμμένο τὸ 1703 «διὰ χειρὸς Εὐθυμίου τοῦ ἱερομονάχου». Ὁ ἀπλοϊκὸς γαλαξειδιώτης καλόγερος γράφει ἀπλὰ καὶ ζωντανὰ τὰ συγκλονιστικώτερα γεγονότα τῆς περιοχῆς μας, στοὺς θυζαντινοὺς χρόνους καὶ στὸ Μεσαίωνα. Μιὰ ἱστορία, ὅπως μᾶς λέει, «εὐγαλμένη ἀπὸ παλαιὰ χερόγραφα, μεμβράνια, σιζίλια, καὶ χρυσόβουλλα αὐθεντικά, ὅπου εὐρίσκονται καὶ εἶναι καὶ σώζονται εἰς τὸ Βασιλικὸν Μοναστήρι τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ, χτισμένο παρὰ τοῦ ποτε αὐθέντη καὶ δεσπότη

τῆς Κύρ Μιχαὴλ τοῦ Κομνηνοῦ, οὐ αἰωνία ἢ μνήμη».

Νὰ πῶς ἀρχίζει τὸ χρονικό:

«Τὸν καιρὸν τῆς Βασιλείας Κωνσταντίνου Ρωμάνου ἀγριωποὶ καὶ χριστιανομάχοι ἄνθρωποι, Μπολγάροι λεγόμενοι, ἐμπήκασιν στὴν Ἑλλάδα καὶ ἀπὸ σπαθίου καὶ κονταρίου ἐχαλάσασιν τοὺς Χριστιανούς καὶ ἐτραθήξασιν ἴσα στὸν Μωρέα. Διαθαίνοντας γοῦν ἀπὸ τὸ Σάλονα, ἐπλοκάρασί το· καὶ μισοὶ ἀπὸ δαυτοὺς ἦρθασιν στὸ Γαλαξειδί, καὶ ἔπηραν σκλάβους ἀπὸ τὰ χωρία διὰ καταπατητάδες. Ἐρχόμενοι γοῦν οἱ ἄπιστοι στὸ Γαλαξειδί, ποῦ ἦτανε χτισμένο παμπάλαια καὶ εὐμορφοκαστρογυρισμένο, ἔχοντας καὶ φλότα καραβίων καὶ σπήτια περισσά, βουλὴν ἐπήκασιν οἱ ἄπιστοι ἀπὸ σπαθίου νὰ τὸ ἐπάρουσι, καὶ πέρνοντας στὴν αὐθεντεία τοὺς τὰ καράβια, νὰ ἀπεράσουσι στὸν Μωρέα, κουρσεύοντας καὶ τοῦ κόρφου τὰς μεριαίς· καὶ οἱ Γαλαξειδιώταις, ἔστοντας νὰ μάθουσι ἕνα τόσο φοβερὸ μήνυμα, ἐτρέξασιν σταῖς ἐκκλησίαις, γονατιστὰ παρακαλῶντας τὸ Χριστὸ καὶ τὴν Παναγία καὶ ὄλους τοὺς Ἁγίους νὰ τοὺς βοηθήσουσι εἰς ἐκείνην τὴν φοβερώτατην στιγμὴν· ἄρματωθήκασιν γοῦν καὶ ἐτοιμασθήκασιν διὰ πόλεμον· καὶ ἐρχόμενοι ἐκεῖνοι οἱ πειράταις ἐπλοκάρασι τὸ κάστρο, καὶ μὲ κάθε λογῆς μηχαναῖς καὶ συνέργειαν τοῦ Σατανᾶ, ποὺ τοὺς διαυθέντευσεν, ἀνοίξασιν μία τρούπα μεγάλη στὸ κάστρο καὶ ἐμπήκασιν μὲ τὸ σπαθὶ στὸ χέρι· ἐτότες γοῦν ἐγενέθηκε μεγάλος σκοτωμὸς καὶ φοβερὴ ἀμάχη, ποῦ τὸ γαῖμα

ἔτρεχε στοὺς δρόμους, ὥσάν ποτάμι χειμωνιάτικο· καὶ οἱ Γαλαξειδιῶταις, βοηθώντας καὶ μὲ τὴ χάρι τοῦ Θεοῦ, ἐσταθήκασιν νικηταὶ καὶ ἐσφάξασιν τοὺς ἀπιστοὺς πειράταις, καὶ ἐκερδίσασιν τὴν ἀμάχη· κᾶτι γοῦν· ἀπὸ ἐκείνους τοὺς πειράταις γλύσαντες ἀπὸ τὸ μαχαίρι καὶ τὴν ὀργὴν τοῦ Θεοῦ, ἐπήγασιν, τρέχοντας γοργόν, καὶ ἀφηγηθήκασιν στοὺς συντρόφους, ποῦ εἶχασιν πλόκο τὸ Σάλωνα, τὸν σκοτωμὸ καὶ τὸν χαῦμὸ τῶν ὁμοφύλων μέσα στὸ Γαλαξειδί· καὶ ἐκεῖνοι οἱ πανάπιστοι, ἔστοντας νὰ μάθουσι ἓνα τόσο φαρμακωμένο μαντάτο, ὠργισθήκασιν περὶσσα καὶ ἀφρίζασιν ἀπὸ λύσσα ἐκδίκησης· καὶ ἔστοντας νὰ ἐπάρουσι τὸ Σάλωνα, μὲ προδοσίαν ἐνὸς Σαλονίτου, ποῦ τὸν ἐλέγασιν Κουτσοθόδωρο, στάς ιγ'. Αὐγουστος μῆνας, ἐπεράσασιν ἀπὸ σπαθίου καὶ μαχαίριου γερόντους, νέους καὶ γυναικόπαιδα, ξεπληρόνοντας οἱ μιαιρότατοι κουρσάροι τὸ γαῖμα τῶν συντρόφων, ποῦ μὲ πόλεμο καλὸ χύθηκε στὸ Γαλαξειδί, ὥσάν ἀφηγήθηκα ἄνωθες· καὶ ὕστερα, χορταίνοντας τὴ μαύρη ψυχὴ τοὺς ἀπὸ γαῖμα Χριστιανικό, ἐξεκινήσασιν ὥσάν τὸ μελίσσι μετρημὸν μὴν ἔχοντας, καταπάνω στὸ Γαλαξειδί».

Εἶναι τὸ πρῶτο καὶ τὸ μόνον κείμενον τῆς βυζαντινῆς μας ἱστορίας ποὺ μᾶς δίνει ζωντανὰ καὶ λεπτομερῆ στοιχεῖα γιὰ τὴν Ἄμφισσα, ποὺ ὁ χρονικογράφος ὀνομάζει Σάλωνα, ὅπως λεγόταν τὴν ἐποχὴ ποὺ ἔγραφε τὸ χρονικό.

Ὁ Σάθας τοποθετεῖ τὴ βουλγαρική αὐτὴ ἐπιδρομὴ στὰ τέλη τοῦ

ι' αἰῶνα (981 ἢ 996), ἐπὶ Τσάρου τῶν Βουλγάρων καὶ Σαμουήλ καὶ αὐτοκράτορα Βασιλείου ΙΙ, τοῦ Βουλγαροκτόνου. Ὁ χρονικογράφος ἴσως ἀπὸ λάθος στὴν ἀντιγραφὴ κάνει χρῆσιν τοῦ ἀφηρημένου «Βασιλεία», ἀντὶ τοῦ κύριου ὀνόματος «Βασιλείου». Ἡ σωστὴ πρόταση —μὲ τὴν ὁποία ἀρχίζει τὸ χρονικό— εἶναι: «Τὸν καιρὸν τοῦ Βασιλείου Κωνσταντίνου Ρωμάνου», δηλ. τὴν ἐποχὴ τῆς συμβασιλείας τοῦ Βασιλείου ΙΙ' (Βουλγαροκτόνου) καὶ τοῦ Κωνσταντίνου VII', γιῶν τοῦ Ρωμανοῦ ΙΙ' κ.λ.π.

Μὲ τὴν ἐκδοχὴ τοῦ Σάθα συμφωνεῖ ἀπόλυτα ὁ βούλγαρος ἱστορικός Ρ. Τίντσεν μὲ ἰσχυρὰ ἐπιχειρήματα ποὺ ἀντλεῖ κατὰ τὸ πλεῖστο ἀπ' τὸ ἴδιο τὸ χρονικό. Τὴ γνώμην τῶν Σάθα καὶ Τίντσεν ὑποστηρίζει κι ὁ ἐλληνοαμερικανὸς ἐρευνητὴς Κώστας Χατζηδημητρίου. Δυὸ ἄλλες ἐκδοχὲς ποὺ ἀποδίδουν τὴ βουλγαρική ἐπιδρομὴ στὸν Τσάρο Σιμεών, μιὰ τοῦ Ν. Βέη (μεταξὺ 924—927) καὶ μιὰ δική μου (917) φαίνεται πὼς δὲν εὐσταθοῦν.

Στὸ χρονικὸ τοῦ μοναχοῦ Εὐθύμιου βλέπουμε ζωντανὰ δοσμένους τοὺς ἡρωϊκοὺς ἀγῶνες τῶν προγόνων μας ἐναντίον τῶν Βουλγάρων. Περιγράφεται μὲ δραματικὴ ἔμφαση ἡ ὀλοκληρωτικὴ καταστροφὴ κι' ἐρήμωση τοῦ Σάλωνα καὶ τοῦ Γαλαξειδιοῦ, οἱ σφαγὲς τῶν κατοίκων τοὺς, τὸ πάρσιμο σκλάβων καὶ τέλος ἡ θεϊκὴ ὀργὴ ποὺ ἐξωλόθρεψε τοὺς Βουλγάρους. Μετὰ ἀπὸ πενήντα χρόνια, ὅταν ὁ τόπος εἶχε ἡσυχάσει, οἱ Γαλαξειδιῶτες γύρισαν

στήν έρειπωμένη τους πατρίδα και ξαναχτίσαν τὰ σπίτια τους.

Τὸ χρονικὸ ἀναφέρει ξανά τὸ Σάλωνα τὸ ἔτος 1059, κατὰ τὴν ἐπιδρομὴ τῶν Οὐννων, ἐπὶ βασιλείας Μιχαήλ Δούκα : «Ἐτότες γοῦν τὸ Γαλαξειδί καὶ τὸ Σάλωνα ἐρήμαξε καὶ ὅσοι ἐμείνασι Σαλονίταις καὶ ἄλλοι χωριανοί, μαζὴ μὲ τοὺς Γαλαξειδιώταις ἐπήγασιν καὶ ἐκλεισθήκασιν στὰ γύρω νησόπουλα, καὶ εἰς κάτι παράμεραις σπηλαιῖς μέσα εἰς θράχους θαθειούς, κατεβαίνοντας μὲ τριχαῖς, καὶ ζῶντας μὲ φόβο καὶ τρομάρα εἰς ἐκείναις ταῖς σπηλαιαῖς, ὅπου εἶνε κοντὰ στὰ νησόπουλα τοῦ Γαλαξειδιοῦ κατὰ τὴν στερηρά· γιατί κανέννας δὲν ἀπεκοτοῦσε νὰ φανερωθῇ, ἔστοντας ἐκεῖνοι οἱ φοβεροὶ πειράταις νὰ ἔστεκόνταν μὲ τὸ σπαθὶ στὸ χέρι, σφάζοντας καὶ ἀρπάζοντας· καὶ ἐμείνασι κουρσεύοντας καὶ ἐξολοθρεύοντας χρόνια δύο· καὶ ὕστερα ἤρθανε καταπάνου τους βασιλικά στρατεύματα, καὶ ἐγίνηκε ἀμάχη φοβερή, καὶ βοηθῶντας καὶ μὲ τὴν χάρι τοῦ Θεοῦ, τοὺς ἐξωλοθρεύσαν καὶ ἐξεσκλησθῶθηκε τὸ γένος».

Ὅμως ὁ χρονικογράφος δὲν ἀναφέρει τὸ Σάλωνα στὴν ἀμέσως ἐπόμενη ἐπιδρομὴ τῶν Νορμανδῶν τῆς Ἀπουλίας (1081), ἐνδειξὴ πὼς γιὰ ἓνα χρονικὸ διάστημα ὁ χώρος δὲν κατοικήθηκε.

Ἐπειδὴ ἡ τοπονομασία Σάλωνας ὑπῆρξε πολλὰς φορὲς μαρτυρημένη φαίνεται τελείως ἀπαράδεκτο νὰ τὴ δώσανε οἱ Φράγκοι (1204) ἀπὸ τὸν Ρήγα τῆς Σαλονίκης. Μένει νὰ ἐξεταστῇ ἀπὸ ποῦ εἶναι πιθανότερο

νὰ μεταφέρθηκε τ' ὄνομα.

Κατὰ τὴ σκοτεινὴ βυζαντινὴ περίοδο τῆς Ἀμφισσας, μισῆς περίπου, χιλιετίας (746 - 1204), ὑπῆρξαν τρεῖς περίοδοι, χρονικὰ ἐκτεταμένες, χωρὶς ἐνδείξεις γιὰ ὑπαρξὴ πόλης ἢ οἰκισμού. Κάποια καταστροφὴ ἔσθησε μαζὶ μὲ τὴν πόλη καὶ τὸ ἀρχαῖο τῆς ὄνομα, καὶ κάποιον ξαναχτίσμο τῆς ἔδωσε τὸ καινούργιον Σάλωνας. Εἰδικώτερα:

Γιὰ τὴν περίοδο 746 - 917 δὲ γνωρίζουμε τίποτα γιὰ τὴν πόλη, οὔτε ἔγινε γνωστὴ κάποια καταστροφὴ ποὺ νὰ τεκμηριώσῃ τὴν ἀπουσία τῆς ἀπ' τὸν κατάλογο ἐπισκοπῶν τοῦ Βασιλείου (μέσα τοῦ ἑνατου αἰῶνα).

Ἡ Ἀμφισσα καταστράφηκε ὁλοκληρωτικὰ στὰ 981 ἢ 996 σὲ μιὰ ἀπ' τὶς ἐπιδρομὰς τοῦ Σαμουήλ, ὅπως τὸ χρονικὸ μαρτυράει. Δὲν μποροῦμε νάμαστε σίγουροι ἂν διατηροῦσε τότε τὴν ἀρχαία τῆς ὀνομασία ἢ ἂν λεγόταν ἄλλοιως. Κατὰ μιὰ ἐκδοχὴ ὅταν —ἄγνωστο πότε ἀκριβῶς— ξανάρχισε νὰ κατοικῆται, οἱ καινούργοι πλέον κάτοικοι τῆς ἔδωσαν τ' ὄνομα Σάλωνας.

Κατ' ἄλλῃ ἐκδοχῇ ἡ μετονομασία ἔγινε μετὰ τὴν ἐπιδρομὴ τῶν Οὐννων. «Ἐτότες γοῦν τὸ Γαλαξειδί καὶ τὸ Σάλωνα ἐρήμαξε».

Φαίνεται λοιπὸν πὼς τὴ μιὰ ἀπ' τὶς δυὸ περιόδους ποὺ ἡ Ἀμφισσα καταστράφηκε ὁλοκληρωτικὰ ἤρθαν οἱ Δαλματοὶ τοῦ Σάλωνα —ποὺ μετακινοῦντο συνεχῶς πρὸς τὴν κύρια Ἑλλάδα γιὰ μεγαλύτερη ἀσφάλεια— τὴν ξαναχτίσαν καὶ τῆς ἔδω-

σαν τ' ὄνομα τῆς δικῆς τους πατρίδας. "Υστερα ἀναθάρρεψαν κ' οἱ Ἀμφισσεῖς, πού εἶχαν γλυτώσει ἀπ' τῇ σφαγῇ, κ' ἦρθαν νά κατοικήσουν κι αὐτοί στήν παλιά τους πατρίδα πού, ὅμως, τῇ θρῆκαν μέ καινούργια ὀνομασία.

Μιά τελευταία ρητή μνεία δαλματικής καθόδου στήν κεντρική Ἑλλάδα —καί εἰδικώτερα στά νότια παράλια τῆς Στερεᾶς— ἔχομε ἀπ' τὸ χρονικὸ τοῦ Γαλαξειδιοῦ: «Περνώντας χρόνια κ', φλότα ἀρμομένα ἀπὸ τὰ μέρη τῆς Νταλμάντζιας καὶ Μπρίντεζι ἐπλοκάρασι τὸν Ἐπαχτο καὶ μὴ ἤμπορώντας νά τὸν ἐκουρσεύσουσι ἦρθασι στὴ Βιτρίνιτζα...» Τὸ χρονικὸ ἐδῶ ἐννοεῖ τὴ ληστρική ἐπιδρομὴ τῶν Νορμανδῶν τῆς Ἀπουλίας (1081) ἐπὶ θασιλείας Νικηφόρου Βοτανειάτου.

Ἰδιαίτερη, τέλος, σημασία πρέπει νά δοθῇ στὴ διάλεκτο τῶν Ρουμελιωτῶν, ὅπου σώζονται πολλές ἀρθανίτικες λέξεις, σημεῖο δηλωτικὸ κι ἀναμφισβήτητο τοῦ περάσματος καὶ τῆς διαμονῆς τῶν Ἀρβανιτῶν - Νεοῖλλυριῶν ἀπ' αὐτὰ τὰ μέρη.

Τὸ Βυζάντιο θὰ δοκιμάσῃ τὴν κατακτητικὴ μανία τῶν Φράγκων σταυροφόρων πού, τὸ 1204, θὰ ἐκπορθήσουν τὴν Κωνσταντινούπολη καὶ θὰ μοιράσουν τὴν Αὐτοκρατορία.

Ὁ Σάλωνας, ἡ ἄλλοτε ἀρχαία Ἀμφισσα, πρωτεύουσα τῶν Ἑσπερίων Λοκρῶν, θὰ ὑποταχθῇ στήν ἐξουσία τοῦ βασιλιᾶ τῆς Θεσσαλονίκης Βονιφάτιου τοῦ Μομφερατι-

κοῦ. Τὸ φραγκικὸ φέουδο, μέ πρωτεύουσα τὸ Σάλωνα, θὰ παραμείνῃ γιὰ 200 χρόνια ἓνα ἀπὸ τὰ οἰκονομικῶς εὐρωστότερα καὶ στρατιωτικῶς ἰσχυρότερα φέουδα τῆς Ἑλλάδας τῶν χρόνων τῆς Φραγκοκρατίας, τόσο σὰν φραγκικὴ Βαρωνεία (ἀπ' τὸ 1205 ὥς τὸ 1311) στὴ διάρκεια τῆς δυναστείας τῶν τριῶν Θωμάδων Στρομογκούρ, ὅσο καὶ σὰν καταλανικὴ Κομιτεία (ἀπ' τὸ 1311 ὥς τὸ 1394) στὴ διάρκεια τῆς δυναστείας τῶν —ἀπὸ θασιλικὸ αἷμα καταγόμενων — Φαδρίγων τῆς Ἀραγώνας.

Ἰχνη τῆς διάθας καὶ παραμονῆς τῶν Φράγκων ἀπ' τὸ Σάλωνα ἀποτελοῦν τὰ κτίσματα πάνω στὰ ἑρείπια τοῦ ἀρχαίου φρουρίου, ὅπως ἡ λεγόμενη Φράγκικη ἐκκλησιά, ἐνῶ τὴν οἰκονομικὴ του εὐρωστία φανερώνουν τὰ νομίσματα τῶν δύο τελευταίων Στρομογκούρ, πού κόπηκαν στὸ νομισματοκοπεῖο τοῦ Σάλωνα.

Ἡ ἱστορία τοῦ Σάλωνα στὸν Μεσαίωνα ὀλοκληρῶνεται μ' ἓνα δραματικὸ γεγονὸς πού ἀναφέρουν τόσο ὁ ἱστορικὸς Λαόνικος Χαλκοκονδύλης ὅσο κι ὁ χρονικογράφος τοῦ χρονικοῦ τοῦ Γαλαξειδιοῦ. Εἶναι ἡ ἱστορία ποῦδωσε ὑλικὸ στὸν ἱστορικὸ Σπύρο Λάμπρο γιὰ νά γράψῃ τὸ δρᾶμα τοῦ «Ὁ τελευταῖος Κόμης τῶν Σαλώνων» καὶ στὴ λαϊκὴ μοῦσα νά πλέξῃ τὸ θρῦλο τῆς ὁμορφῆς θασιλοπούλας μέ τὸ τραγούδι «τοῦ Κάστρου τῆς Ὠριάς».

Ὁ βυζαντινὸς ἱστορικὸς Λαόνικος Χαλκοκονδύλης μᾶς πληροφορεῖ

πὼς τὸ 1393 κυβερνοῦσε τὸ Σάλωνα —γιὰ λογαριασμό τῆς καταλανῆς χήρας τοῦ Λουδοβίκου — ἕνας ἱερέας, Στράτος τ' ὄνομα, θίαιος καὶ φιλοχρήματος, ποὺ πίεζε μὲ κάθε τρόπο τοὺς πολῖτες. Κάποτε ὁ Στράτος ἀπήγαγε τὴν ὠραιότατη ἀνηψιά τοῦ ἐπίσκοπου Σεραφεῖμ Ἀρετῆ. Ὁ Σεραφεῖμ ἀγαναχτισμένως ξεσήκωσε τοὺς χριστιανοὺς κατὰ τοῦ Στράτου καὶ κάλεσε τοὺς Τούρκους νὰ καταλάβουν τὴν πόλη. Ὁ Στράτος κλείστηκε στὸ Κάστρο, σκότωσε τὴν Ἀρετὴ κ' ἐτοιμάστηκε νὰ φύγῃ. Τότε ὅμως ἐγίνε ἐπανάσταση στὴ φρουρά κ' ἕνας Σαλωνίτης σκότωσε τὸν τύραννο ἱερέα καὶ παράδωσε τὸ κεφάλι του στὸ Σουλτάνο.

Ἡ λαϊκὴ παράδοση —ὅπως τὴ διέσωσε ὁ Σαλωνίτης γιατρός Ἀλέξανδρος Στουρνάρας ἀπὸ κάποιο γέρο συμπατριώτη του — ἀναφέρει πὼς κάποιος Κόντος ἐρωτεύτηκε τὴν πλούσια κι ὠραία ἀνηψιά τοῦ ἀρχιερέα τοῦ Σάλωνα καὶ τὴν ἔκανε δική του. "Ὅταν ἀνακαλύφτηκε τὴ γκρέμισε ἀπ' τὸν φοβερώτερο γκρεμὸ τοῦ Κάστρου ποὺ ἀπὸ τότε ὠνομάστηκε «τὸ πήδημα τῆς βασιλοπούλας». Τιμήθηκ' ἔτσι ἀλληγορικὰ ἢ ὁμορφῇ Καταλανὴ πριγκήπισσα Μαρία, κόρη τῆς Ἑλένης Κατακουζηνῆς καὶ τοῦ τελευταίου Καταλάνου κόμη τοῦ Σάλωνα Λουδοβίκου —Φρειδερίκου τῆς Ἀραγώνας.

Τὸ χρονικὸ τοῦ Γαλαξειδιοῦ ὀνομάζει Κόντο τὸ Στράτο. Κ' εἶναι φανερὸ πὼς τὸ «Κόντος» προῆλθε ἀπ' τὸ Κόντες, ποὺ σημαίνει : Κόμης. Ὁ πανοῦργος Σαλωνίτης ἱε-

ρέας ἐκφραγκίστηκε πρῶτα, συνῆψε ὕστερα σχέσεις μὲ τὴ χήρα Κόμισσα Ἑλένη κι' ἀναρριχήθηκε στὴν ἐξουσία.

Καὶ νὰ πὼς περιγράφει τὸ δραματικὸ αὐτὸ γεγονὸς ὁ μοναχὸς Εὐθύμιος, τοποθετώντας το στὸ ἔτος 1397:

«Περνῶντας καιρὸς κάμποσος, ἤρθασιν οἱ Τούρκοι καὶ ἐπήρασιν ἀπὸ (σπ)αθίου στὴν αὐθεντεία τοὺς ὀλη τὴ Ρούμελη, ἄλλη μὲ πόλεμο καὶ ἄλλη μὲ δίχως ἀμάχη. Ἐτότες γοῦν ἐπήρασιν τὸ Ζητοῦνι. Στὸ Σάλωνα ἦταν ἕνας Φράγκος αὐθέντης, Κόντος τὸ παράνομα, κατὰ πολλὰ κακὸς ἄνθρωπος, κλέφτης, ἄρπαγός, καὶ κακὸ(τροπ)ός· καὶ ἐξεγύμνονε, καὶ ἔδερνε καὶ ἐβασάνιζε μὲ ἀγγαρείαις καὶ βασανίσματα τοὺς Σαλονίταις, καὶ τελευταῖον μαθαίνωντας τὸ πὼς ὁ δεσπότης Σαλόνου Σεραφεῖμ εἶχε πολλὰ πλούτια καὶ μία ἀνεψιά ὠραιότατη, βουλὴν ἐπῆρε νὰ τὴν πάρῃ στὸ παλάτι τοῦ πέρνωντας ὕστερα καὶ τὰ πλούτια τοῦ δεσπότη Σεραφεῖμ· καὶ ὁ δεσπότης, μαθαίνωνας τὸ ἄρπαγμα τῆς ἀνεψιάς του, ἐσήκωσε μὲ λόγους τοὺς Σαλονίταις ἐναντίο τοῦ τύραννου· καὶ ἔγραψε στοὺς Τούρκους νὰ ἔρθουσι νὰ τοὺς ἐπαρადώσωσι τὰ χέρια τοὺς τὸ Σάλωνα λέγοντας καλλίτερα νὰ δουλεύωμε Τούρκους παρὰ Φράγκους· καὶ ὁ Κόντος μαθαίνωντας τὸ πὼς τὸ ἀσκέρι τῶν Τουρκῶν ἔρχεται καταπάνου του, ἐκλείσθηκε στὸ κάστρο μὲ τοὺς ἐδικούς του διὰ νὰ βαστάξῃ πόλεμο· καὶ ὁ πανάπιστος διὰ τὸ πείσμα, ἔσφαξε τὴν ἀνεψιά τοῦ.

δεσπότη, φοβεριζώντας ἂν γλύση νὰ ἐκδικηθῇ παραδειγματικὰ· καὶ ἐρχόμενοι οἱ Τοῦρκοι ἐπήρασι τὸ Σάλωνα· καὶ ἕνας Σαλονίτης, ποῦ ἦτανε στὸ κάστρο, ἔσφαξε τὸν Κόντο καὶ πέρνωντας τὸ κεφάλι του τὸ ἐπαρουσίασε στὸν αὐθέντη τῶν Τουρκῶν, καὶ λαθαίνοντάς το ὁ αὐθέντης τοῦ ἔδωκε πολλὰ χαρίσματα, καὶ ὕστερα τὸ ἐπέταξε μὲ κατὰφρόνησι ποδοπατῶντας το. Ἐπήρασι γοῦν οἱ Τοῦρκοι ὅλους τοὺς Φράγκους σκλάβους· καὶ τὴ γυναῖκα τοῦ Κόντου ἐπαράδωκε ὁ αὐθέντης στὸ ἄσκέρι νὰ τὴν ἐξεντροπιάσῃ· καὶ τὴ θυγατέρα του, ποῦ ἦτανε εὐμορφωτάτη κόρη τὴν ἐκράτησε διὰ λόγου του».

Ἐδῶ θὰ τελειώσῃ ἡ ἐξιστόρηση τοῦ «Χρονικοῦ» γιὰ τὰ Σάλωνα στὸ Βυζάντιο καὶ τὸν Μεσαίωνα, γιὰ νὰ περάσῃ στὸ θλιβερώτερο κομμάτι τῆς ἱστορίας μας: στὸν καιρὸ τῆς Τουρκοκρατίας.

Δὲν ἐξαντλήσαμε τίς ἱστορικὲς πηγές ποὺ εἶναι πολλές, κ' ἴσως πιὸ πολλές παραμένουν ἀκόμα ἄγνωστες ἢ ἀνεξερεῦνητες. Διαλέξαμε σὰν κύρια πηγὴ τὸ χρονικὸ τοῦ μοναχοῦ Εὐθύμιου ἀκριβῶς γιὰτὶ ἀποτελεῖ μιὰ ζωντανὴ παράδοση — πολύτιμο εὖρημα μιᾶς χαμένης τοπικῆς μας ἐθνικῆς κληρονομιάς.

Ἐχουν περάσει 150 χρόνια ἀπ' τὴ μέρα ποὺ συστήθηκε ξανά τὸ ἐλεύθερο Ἑλληνικὸ μας Κράτος, ἕνα κράτος κραταιὸ ποὺ κατάφερε νὰ ἐπιβιώσῃ μεσ' ἀπὸ δυὸ παγκόσμιους πολέμους, κι ἀπὸ ἄλλους βαλκανικοὺς, κ' ἐμφύλιους, κ' ἔθνικες καταστροφές καὶ προδοσίες δῆ-

θεν φίλων Δυνάμεων. Κατάφερε νὰ ἐπιβιώσῃ, ν' ἀναπτυχθῇ καὶ νὰ ἐνταχθῇ στὴν ἰσχυρὴ Ἑνωμένη Εὐρώπῃ τοῦ 20οῦ αἰῶνα.

Ἡ εἴσοδος μας στὴν Εὐρωπαϊκὴ Οἰκονομικὴ Κοινότητα μᾶς ἀνοίγει νέους ὀρίζοντας στὴν πολιτικὴ μας σχέση μὲ τοὺς ἄλλους λαούς: θὰ μάθουμε τίς γλῶσσες τους, θὰ γνωρίσουμε τὰ ἥθη τους καὶ τὸν πολιτισμὸ τους. Ὅμως μὲ κανένα τρόπο δὲν πρέπει νὰ χάσουμε τὴν ἐπαφή μας μὲ τὴν ἀρχαία καὶ τὴ θυζαντινὴ μας παράδοση. Ἀντίθετα: Μὲ τὴ σπουδὴ καὶ τὴ φρούρηση τῶν ὅσων ἀπ' ὅσους κληρονομήσαμε — ἀνεκτίμητη ἐθνικὴ κληρονομιά — καὶ γνώστες ὄντας καὶ κήρυκες τοῦ ἑλληνοθυζαντινοῦ μας πολιτισμοῦ ἅς ὀρθώσουμε περίφανοι τὸ ἀνάστημά μας, ὅπως ἀρμόζει σ' ἕνα λαὸ ποὺ δὲν ἔπαψε νὰ τιμᾷ τὴν ἱστορία του τρεῖς ὁλόκληρες χιλιετίες.

Λείψανα τῶν προγόνων μας, πούζησαν σ' αὐτὴ τὴ γῇ καὶ τὴν τίμησαν καὶ τὴ δόξασαν, ὀρθώνονται ἐπιβλητικὰ καὶ προβάλλουν μεγαλόπρεπα ἐπιθεβαιώνοντας τὴ μακραίωνα ἱστορία μας καὶ τὴν ἑλληνικὴ καταγωγὴ μας: Ὁ θυζαντινὸς ναὸς τοῦ Σωτῆρος τοῦ 11ου αἰῶνα, τὸ τοιχογραφικὸ ἔργο τῆς Μητρόπολης τῆς Ἀμφισσας τοῦ Σπύρου Παπαλουκά, σὰ συνέχεια τῆς θυζαντινῆς εἰκονογραφίας, καί, πάνω ἀπ' ὅλα, τὸ ἐπιβλητικὸ Κάστρο τῶν Σαλώνων, τὸ Κάστρο τῆς Ὠριᾶς, ποὺ μὲ τὸ ἄναμμα τῆς Ἐπανάστασης τοῦ '21 κράτησε, πρῶτο αὐτό, στὴ ράχη του τὴ σημαία τῆς λευτεριᾶς, σύμβολο τῆς ἀναγέννησης ἑνὸς Ἑ-

θνους πού οί θαθειές του ρίζες ποτίστηκαν μ' αἷμα τετρακόσια χρόνια, κ' ἔβγαλαν κλωνάρια, καί θέριεψαν, κι ἀπλώθηκαν πέρ' ἀπ' τὰ ὄρια πού ὥρισαν οἱ ὅποιες συνθηκές καί κυρίεψαν τήν οἰκουμένη.

Τό Ἑλληνικό πνεῦμα τ' ἀθάνατο —τό Ἀρχαῖο, τό Βυζαντινό, τοῦ Μεσαίωνα καί τῶν νεώτερων χρόνων— ζεῖ καί θασιλεύει ὅπως ἡ παράδοση ὥρισε καί θά ζῇ γιά πάντα ὅπως ἡ παράδοση ὁρίζει στή νέα γενιά τῶν Ἑλλήνων τῆς αἰώνιας Ἑλλάδας.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Κωνσταντῖνος Ν. Σάθας : «Χρονικόν ἀνέκδοτον Γαλαξειδίου», Ἐν Ἀθήναις 1865 — Ἀνατύπωσις ἐπιμελείᾳ Συνδέσμου Γαλαξειδιωτῶν, Ἐν Ἀθήναις 1914 — Φωτοανατύπωσις τῆς α' ἐκδ. Ἐκδόται: Θ. Γυφτάκης — Κ. Καμαρινόπουλος, Ἀθήναι 1962.
2. Θεοχάρης Μελισάρης: «Ἱστορία τῆς Ἀμφίσσης καί τῶν πέριξ κωμοπόλεων καί χωρίων», Ἐν Ἀμφίσσῃ 1924.
3. Χρῖστος Κούσουλας: «Ὁ Σάλωνας», Ἀθήναι 1950.
4. P. Tivcen: «Nouvelles données sur les guerres des Bulgares contre Byzance au temps de tsar Samuel», Byzantino-Bulgariea, vol. 13, p. 37-47, Sofia 1969.
5. Κώστας Χατζηδημητρίου: «Ἡ Φωκίδα στό Βυζάντιο», μελέτη ὑπό ἐκδόσιν.
6. Νίκος Α. Βέης: «Αἱ ἐπιδρομαί τῶν Βουλγάρων ὑπὸ τὸν τζάρον Συμεὼν καί τὰ σχετικὰ σχόλια τοῦ Ἀρέθα Καισαρείας», Ἑλληνικά, τ. 1, τεύχ. Β', σελ. 337-70, Ἀθήναι 1928.
7. Δρόσος Κραθαρθόγιαννος: «Ἡ τοπονομασία Σάλωνα-Σάλωνας καί χρονική ἀποκατάσταση τῶν πρώτων εἰδήσεων τοῦ χρονικοῦ τοῦ Γαλαξειδίου», τετράμηνα, τ. α', τεύχ. 1, σ. 86-93, Ἀμφισσα 1974.
8. Λαόνικος Χαλκοκονδύλης: «Ἱστορία», ἔκδ. Βόννης 1843, τ. γ', σ. 66-9. Μετάφρ.: Π.Α., ἔφημ. Φωκικός Τα-

ΤΟ ΒΡΕΦΟΣ ΤΗΣ ΒΗΘΛΕΕΜ

(ΣΥΝΕΧΕΙΑ ἀπὸ τὴ σελ. 6/342)

συνεπάρουν τὰ συναισθήματα τῆς ἀγάπης πρὸς ὅλους τοὺς ἀνθρώπους.

Εἶναι ἡ ἀγάπη τὸ εὐγενέστερο μέσο, πού πλημμυρίζει ἀπὸ φῶς καί ὑψώνει στὸ τέλειο, στὴν ἀθανασία, στὴν αἰωνιότητα, στὸν ἴδιο τὸ Θεό.

Νά γιατί τὸ σπαργανωμένο νήπιο τῆς Φάτνης τῆς Βηθλεέμ, ὁ φάρος αὐτὸς τῆς ἀγάπης, πρέπει νὰ γίνηι ἡ λατρεία μας, καί ἡ μέρα τῆς Γέννησής Του μεγάλος σταθμὸς ἀναγέννησης καί σωτηρίας.

Τὸ εὐχόμizστε.

-
-
- χυδρόμος, τ. α', φ. 11, 12, 14, Ἀθήναι 1966-1967.
 9. William Miller: «Ἱστορία τῆς Φραγκοκρατίας στὴν Ἑλλάδα», τ. α', φωτοανατύπωση τῆς 6' ἐκδ., Ἀθήναι 1972.
 10. Antonio Rubio y Lluch: «Περὶ τῶν καταλανικῶν φρουρίων τῆς Ἡπειρωτικῆς Ἑλλάδος». Μετάφρασις: Γεωργίου Ν. Μαυράκη, Ἀθήναι 1912.
 11. Σπυρίδων Π. Λάμπρος: «Ὁ τελευταῖος κόμισ τῶν Σαλώνων» (Δράμα), Ἀθήναι 1870.
 12. Σ. Ἀκροπολίτης: «Ἡ δούκισσα τῶν Σαλώνων» (Ἱστορικὸν ἀνάγνωσμα, σὲ 42 συνέχειες), ἔφημ. Ἑλληνικὸν Μέλλον, 1933.
 13. Δρόσος Κραθαρθόγιαννος: «Τὰ Σάλωνα στὴν Τουρκοκρατία», περ. Φωκίδα, τ. α', τεύχ. 2-5, Ἀμφισσα 1971 — 1972.
 14. Δρόσος Κραθαρθόγιαννος: «Λαογραφικὰ τῶν Σαλώνων Β'. Ἕνας κόσμος πού φεύγει», Ἀμφισσα 1979 (ὅπου ἀναδημοσιεύεται «Τὸ Κάστρο τῆς Ὠριάς», σ. 13-4, ἀπὸ τὴν ἔφημ. Φωκικός Ταχυδρόμος, φ. 5, Ἀθήναι, 1966).
 15. Κώστας Πριγγῆς: «Ἡ πόλις τῆς Βασιλοπούλας», ἔφημ. Φωκίς, φ. 897 — 898, Ἀμφισσα 1956.

ΤΟ ΑΝΑΘΕΜΑ

ΤΟΥ ΓΙΩΡΓΟΥ ΧΑΣΙΑΚΟΥ

(Μέλους τῆς Ἑλλην. Λαογραφικῆς Ἑταιρείας)

Ἡ λέξη «ἀνάθεμα» προέρχεται ἀπὸ τὸ ρῆμα «ἀναθέτω», ποὺ σημαίνει ἀφιερώνω ἢ προσφέρω. Ἔχει ὁμῶς καὶ ἄλλη ἔννοια, ποὺ σημαίνει τὸν ἀποκλεισμό κάποιου ἀμαρτωλοῦ ἀπὸ τὴν ἐκκλησίαν ἢ τὴν κατάδικήν του ἀπὸ τοὺς ἄλλους καὶ τὴν κατάρα τους. Γι' αὐτὸ ἀκοῦμε συχνὰ τὴ φράση: «Ἄς πᾶει στ' ἀνάθεμα» ἢ σὲ δημοτικὸ τραγούδι: «Ἀνάθεμά τον ποὺ θὰ πεῖ τ' ἀδέρφια δὲν πονιοῦνται...».

Μὲ τὴν πρώτη ἔννοια, τῆς ἀφιέρωσης ἢ προσφορᾶς δηλαδή, οἱ ἄνθρωποι προσφέρουν ἀναθέματα (ἢ ἀναθήματα) σὲ ἁγίους, γιὰ νὰ τοὺς βοηθήσουν σὲ ὅ,τι ζητήσουν ἢ σὰν εὐχαριστία, γιὰτὶ εἶδαν καλὸ καὶ τὰ τοποθετοῦν μπροστὰ στὴν εἰκόνα τους, κυρίως ἀσημένια ἢ χρυσὰ ἀντικείμενα (δαχτυλίδια, ρολόγια κ. ἄ.) καὶ διάφορα ὁμοιώματα (καράβια, χέρια, πόδια, μάτια κ.ἄ.).

Μὲ τὴ δεύτερη ἔννοια συνήθιζαν οἱ Ἑβραῖοι, σύμφωνα μὲ τὶς δοξασίες τους, κι ἐνῶ ἦταν ἀφιέρωμα, συγχρόνως ἦταν καὶ κάτι ποὺ προοριζόταν νὰ καταστραφεῖ. Εἰδικὰ οἱ ἄνθρωποι, ποὺ τοὺς ἀφιέρωναν στὸ Θεό, ἔπρεπε νὰ καταστραφοῦν (θανατωθοῦν), γιὰτὶ ἦταν ἔνοχοι. Ἔτσι, καταδικάζονταν καὶ ἀφιερώνονταν ὡς θύματα (θυσία) πρὸς τὸ Θεό, γιὰ νὰ ἐξαγνιστεῖ ὁ τόπος.

Ὁ συνηθισμένος τρόπος θανάτωσης τοῦ θύματος ἦταν μὲ λιθοβο-

λισμό, ὅπως ἀναφέρουν ἡ Παλαιὰ καὶ ἡ Καινὴ Διαθήκη. Ἄς θυμηθοῦμε τὸ λιθοβολισμό τοῦ πρωτομάρτυρα Στεφάνου, ποὺ ὑπῆρξε τὸ ἀνάθεμά τους. Ἐπίσης ἡ Κ.Δ. γράφει γιὰ τὸν Ἀπόστολο Πέτρο, ὅτι ἄρχισε νὰ ἀναθεματίζει τὸν ἑαυτό του (ἤρξατο καταναθεματίζειν ἑαυτόν), ὅταν ἀρνήθηκε τὸ Χριστό. Ὁ δὲ Ἀπόστολος Παῦλος ζητεῖ νὰ γίνεи ἀνάθεμα (ν' ἀποκλειστεῖ ἀπὸ τὴν ἐκκλησίαν) ὅποιος δὲν ἀγαπᾷ τὸ Χριστό.

Ἡ ἐκκλησία χρησιμοποιοῦσε τὸ ἀνάθεμα ὅταν ἤθελε ν' ἀποκλείσει κάποιον ἀπὸ τὴν κοινωνία τῶν πιστῶν, γιὰτὶ τὸν θεωροῦσε ἀμαρτωλὸ ἢ αἰρετικὸ κι ἐπικίνδυνον, ποὺ θὰ μπορούσε νὰ παρασύρει πιστοὺς καὶ νὰ τοὺς ἀπομακρύνει ἀπὸ τὴν ὀρθοδοξία.

Ὁ λιθοβολισμὸς τῶν ἀνθρώπων σὰν ἀνάθεμα δὲν ἦταν μόνο συνήθεια τῶν Ἑβραίων, ἀλλὰ καὶ ἄλλων ἀρχαίων λαῶν, καθὼς καὶ τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν Τρώων. Ὁ Πλάτωνας ἀναφέρει, ὅτι καταδίκάζαν τοὺς πατροκτόνους καὶ τοὺς μετέφερναν ὕστερα σὲ τρίστρατο ἔξω ἀπὸ τὴν πόλιν κι ἐκεῖ τοὺς σκότωναν μὲ λιθοβολισμό οἱ ἄρχοντες, γιὰ νὰ ἐξαγνίσουν τὴν πόλιν. Ὁ δὲ περιηγητὴς Παυσανίας ὁμιλεῖ γιὰ τάφους ποὺ σχηματίστηκαν ἀπὸ «συσσώρευση λίθων». Ἀλλὰ μὴπως

καὶ ἡ τιμωρία τοῦ προδότη Πausa-
νία ἀπὸ τῆ μητέρα του Θεανῶ δὲν
ἦταν ἀνάθεμα, ὅταν ἡ ἴδια ἐβαλε
τὴν πρώτη πέτρα γιὰ τὸ χτίσιμο τῆς
πύργας στὸ ναὸ τῆς Χαλκιοῖκου Ἀ-
θηνᾶς (στὴν Ἀκρόπολη τῆς Σπάρ-
της), ὥστε νὰ πεθάνει μέσα στὸ
ναὸ ἀπὸ τὴν πείνα καὶ τὸ κρύο; Ἡ
μήπως ἡ περιφρόνηση καὶ ἡ ἀπο-
πομπή ἀπὸ τὴν κοινωνία τῶν Σπαρ-
τιατῶν ἐκείνων, ποὺ δείλιαζαν στὴ
μάχη, δὲν ἦταν εἶδος ἀναθέματος;

Στὰ νεοελληνικὰ χρόνια τὸ ἀνά-
θεμα χρησιμοποιεῖται σὰν καταδί-
κη ἀνθρώπου καὶ ἀπομόνωση ἀπὸ
τοὺς ἄλλους ὅχι μὲ τὸ σκληρὸ καὶ
ἀπάνθρωπο τρόπο, ἀλλὰ μὲ συμβο-
λικὸ λιθοβολισμό καὶ κατάρα μα-
ζί. Γι' αὐτὸ σὲ πολλὰ μέρη τῆς χώ-
ρας δεῖχνουν συχνὰ σωροὺς λίθων,
ποὺ ἔχουν σχηματιστεῖ γιὰ κάποιον
ποὺ ἀναθεματίστηκε. Οἱ τόποι ὅπου
ἔγιναν τ' ἀναθέματα φέρνουν σχετι-
κὰ τοπωνύμια, ὅπως: Ἀνάθεμα, Ἀ-
ναθεματούρι, Ἀναθεματουριό, Ἀ-
ναθεματίστρα κ.ἄ.

Στὰ χρόνια τῆς Τουρκοκρατίας
γίνονταν συχνὰ ἀναθέματα ἐναντίον
προεστῶν (κοτσαμπάσηδων) πού,
μὲ τὴν εὐνοια τῶν Τούρκων, κατα-
δυνάστευαν τοὺς ἄλλους Ἕλληνες.

Ἀπὸ τὸ 1821 ὥς τώρα ἔχουν γίνει
δυὸ πανελλήνια ἀναθέματα σὲ θά-
ρος πολιτικῶν φυσιογνωμιῶν τῆς
νεώτερης Ἑλλάδας. Τὸ πρῶτο ἔγινε
ἐναντίον τοῦ Ἰ. Καποδίστρια, ὅταν
κάλεσε τοὺς ὀπλαρχηγούς νὰ ὑπη-
ρετήσουν σὲ κανονικὰ τάγματα
στρατοῦ, ποὺ θὰ διοικοῦσε ὁμῶς ξέ-
νος διοικητής. Οἱ ὀπλαρχηγοί, ποὺ
θίχτηκε τὸ ἐλληνικὸ φιλότιμό τους,
ἄρνῆθηκαν νὰ ὑπακούσουν καὶ φεύ-
γοντας ἔριχνε ὁ καθένας καὶ ἀπὸ

μιὰ πέτρα, φωνάζοντας «ἀνάθεμα!»
Καὶ ἦταν δικαιολογημένη ἡ ἀγανά-
κτησή τους, γιατί ἐφτά χρόνια, ποὺ
ἀγωνίζονταν γιὰ τὴν ἀποτίναξη τοῦ
βαρβαρικοῦ ζυγοῦ, δὲν τοὺς διοι-
κοῦσαν οἱ ξένοι, ἀλλὰ μόνοι τους
κέρδισαν μὲ αἷμα τὴν πολυπόθητη
λευτεριά.

Τὸ δεύτερο ἀνάθεμα ἔγινε ἐναν-
τίον τοῦ Ἐθνάρχῃ Ἐλευθ. Βενιζέ-
λου τὸ 1916, σὲ πανελλήνια κλίμα-
κα, ποὺ ὀργάνωσαν οἱ πολιτικοὶ ἀν-
τίπαλοί του, ὅταν ὁ διχασμὸς τοῦ
Ἑθνους ἔφτασε στὸ ἀποκορύφωμά
του. Ὁδήγησαν τὸ λαὸ σὲ μιὰ πρά-
ξη ἀχαριστίας, ποὺ σὲ τέτοιες στι-
γμές «ἄγεται καὶ φέρεται» ἀπὸ τοὺς
ἰσχυροὺς, ὅπως καὶ στὴ δίκη τοῦ
Χριστοῦ, ποὺ τὴ μιὰ μέρα τὰ πλήθη
ἐψάλλαν «ὡσανά...» καὶ τὴν ἄλλη
κραύγαζαν ἑξαλλὰ «σταύρωσον,
σταύρωσον αὐτόν...».

Σήμερα οἱ συνήθειες αὐτὲς ἔχουν
βέβαια ἀτονίσει καὶ χρησιμοποιεῖται
ἡ λέξη καὶ αὐτὴ μόνο συμβολικά,
ὅπως συχνὰ ἀκούμε νὰ λένε: «Ἀνά-
θεμά τον γιὰ τὸ κακὸ ποὺ μοῦ ἔκα-
νε». Τέτοιες ἐκφράσεις εἶναι κάτι
σὰν κατάρα, σὰν ἐκφραση ἐπιθυμίας
νὰ πάθει κακὸ ὁ... ἀναθεματισμένος.

Πολλὲς φορές ἡ περιφρόνηση ἀ-
πὸ τοὺς ἄλλους κάποιου, γιατί ἔκα-
με μιὰ πράξη ποὺ προσκρούει στὴν
ἠθική ἢ ἀντιβαίνει στὶς συνήθειες
τοῦ λαοῦ, εἶναι εἶδος «ἀναθέματος»,
γιατὶ καταδικάζεται στὴ συνείδηση
τοῦ λαοῦ καὶ πρέπει νὰ «καταστρα-
φεῖ». Γι' αὐτὸ ἡ ἐγκαταλείπει τὸν
τόπο του καὶ πάει ἄλλου νὰ ζήσει
(ἐξαφανίζεται) ἢ ὁδηγεῖται στὴν
αὐτοκαταστροφή (αὐτοκτονεῖ ἢ μα-
ραζώνει).

Τὸ ὅτι ὁ λαὸς δὲν συγχωρεῖ πα-

Η ΠΑΛΑΙΑ ΙΕΡΑ ΜΟΝΗ ΠΡΟΔΡΟΜΟΥ ΠΑΡΝΑΣΣΙΔΟΣ

ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΟΛΥΜΠΙΟΥ

Β'

Ἑσωτερικὴ θεώρησις

ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ ΕΞΕΤΑΣΙΣ

Εἰς τὸν Ναόν, ὅστις στερεῖται Λι-
τῆς καὶ Νάρθηκος, εἰσερχόμεθα διὰ
τῆς μόνης ὑπαρχούσης ἐκ Δυσμῶν
εἰσόδου. Οὗτος ἐν κατόψει εἶναι ἐν
κανονικὸν τετράγωνον διαστάσεων
ἑσωτερικῶς 5,65 Χ 5,65 μ. καὶ ἀπο-
λήγει πρὸς ἀνατολὰς εἰς τρεῖς κόγ-
χας, ἐκ τῶν ὁποίων ἡ μὲν κεντρικὴ
ἑξωτερικῶς εἶναι τρίπλευρος αἱ δὲ
δύο λοιπαὶ ἡμικυκλικαί. Τὸ κέντρον
τοῦ σταυρικοῦ τετραγώνου κατα-
λαμβάνει ὁ τροῦλλος, ὅστις ὑψοῦ-

ράθασιν τῶν ἡθικῶν κανόνων τῆς
ζωῆς του, εἶναι κάτι ποῦ συνετίζει
τοὺς ἀνθρώπους. Ὅταν ὁμως ὁ λαὸς
παρασύρεται ἔντεχνα ἀπὸ ἀγύρτες
καὶ ἰσχυροὺς καὶ σπρώχνει ἀσυλ-
λόγιστα στὴν καταστροφή κάποιον
ἄτομον, τότε ἐγκληματεῖ κοινωνικὰ
καὶ δημιουργεῖται ἑξαρση σὲ μίση
καὶ πάθη. Νὰ γιατί πρέπει νὰ εἴμα-
στε πάντοτε προσεκτικοί, ὅταν κρί-
νουμε τοὺς ἄλλους, γιατί λίγο - πο-
λὸ ὅλοι φέρνουμε μέσα μας τὸ σπέρ-
μα τῆς ἁμαρτίας καὶ στὴν περίπτω-
ση αὐτὴ ποτὲ δὲν θὰ θρεθεῖ ὁ «ἀ-
ναμάρτητος» νὰ ρίξει πρῶτος τὸ
λίθο.

ται κομψότατος, τῇ βοηθείᾳ τῶν
τεσσάρων σφαιρικῶν τριγώνων. Οὗ-
τος εἶναι ἑξωτερικῶς ὀκτάπλευρος,
τὸ τύμπανόν του ἔχει ὕψος 2,50 μ.
καὶ τὸ μῆκος ἐκάστης πλευρᾶς εἶ-
ναι 0,85 μ. Εἰς τὰ τέσσαρα σημεῖα
τοῦ ὀρίζοντος διεσπᾶται ὑπὸ ἐνὸς
τοξωτοῦ παραθύρου. Ὁ τροῦλλος
στηρίζεται ἐπὶ δύο πεσσῶν καὶ δύο
κιόνων, αἱ θάσεις τῶν ὁποίων ἐν κα-
τόψει σχηματίζουν ὀκτάγωνον. Τὸ
περὶ οὗ ὁ λόγος σταυρικὸν τετρά-
γωνον ἀποτελεῖται ἐξ ἐννέα διαμε-
ρισμάτων ἥτοι α) τοῦ τετραγώνου
τοῦ τρούλλου, β) τῶν τεσσάρων δια-
μερισμάτων, τὰ ὁποῖα ἀποτελοῦν
τὰ σκέλη τοῦ ἑσωτερικῶς καὶ ἑξω-
τερικῶς ἐγγραφομένου σταυροῦ,
καὶ γ) ἐκ τῶν τεσσάρων γωνιαίων
διαμερισμάτων τοῦ τετραγώνου. Ἐκ
τούτων τὰ μὲν τέσσαρα, τὰ ἀποτε-
λοῦντα τὰς κεραίας τοῦ σταυροῦ
καλύπτονται διὰ καμαρῶν ἐκ δὲ
τῶν λοιπῶν τεσσάρων γωνιαίων δι-
αμερισμάτων τὰ μὲν δύο τῆς ἀνα-
τολικῆς πλευρᾶς καλύπτονται διὰ
ἡμικυλίνδρων τὰ δὲ ὑπόλοιπα δύο
τῆς δυτικῆς πλευρᾶς διὰ ἡμιθολίων.
Χαρακτηριστικὸν εἶναι ὅτι τὸ ἱερὸν
Βῆμα μὲ τὰς ἀψίδας του δὲν εἶναι
ἀνεξάρτητον τοῦ κυρίως ναοῦ, ἀλ-
λὰ ἔρχεται καὶ προσκολλᾶται εἰς
τοῦτον, τρόπον τινα διεισδύει, οὕτως
ὥστε οἱ δύο ἀνατολικοὶ πεσσοὶ νὰ
ἀποτελοῦν καὶ τὴν γραμμὴν δια-

χωρισμοῦ μεταξὺ ἱεροῦ Βήματος καὶ κυρίως ναοῦ.

Ἔχομεν δηλαδή ἐνταῦθα, ὡς καὶ ἀνωτέρω ἐλέχθη, τὸν ἀρχιτεκτονικὸν τύπον τῶν ἐγγεγραμμένων σταυροειδῶν μετὰ τρουλλοῦ ναῶν καὶ μάλιστα τῶν δικιονίων ἢ τοῦ λεγομένου ἐπαρχιακοῦ ἢ ἐλλαδικοῦ τύπου, τῶν ὁποίων ἐνῶ ἡ κάτοψις τοῦ σχηματίζει ὀρθογώνιον, ὁ τρόπος τῆς στεγάσεώς των διαμορφώνεται ἐσωτερικῶς καὶ ἐξωτερικῶς εἰς σχῆμα σταυροῦ.

Ἱερὸν Βῆμα

Τὸ ἱερὸν Βῆμα ἀποτελεῖ λογικῶς τὴν ἐνιαίαν συνέχειαν τοῦ κυρίως ναοῦ καὶ ἀποτελεῖ τὸν ἱερώτατον τούτου τόπον, ἐνθα τελεῖται τὸ μυστήριον τῆς θ. Εὐχαριστίας. Τοῦτο ἀποτελεῖται ἐκ τριῶν παραλλήλων διαμερισμάτων, τὰ ὁποῖα χωρίζονται μὲν διὰ τοίχων, συγκοινωνοῦν δὲ μεταξύ των διὰ κτιστῶν θυρῶν καὶ ἀποτελοῦν καθ' ἕκαστον ἀπὸ ἓν ὀρθογώνιον τμήμα, τὰ ὁποῖα ἀντιστοίχως ἀπολήγουν εἰς τὰς σχηματιζομένας κόγχας τῶν παστοφορίων ἥτοι τῆς Προθέσεως καὶ τοῦ Διακονικοῦ. Ἐπὶ τῆς Β. πλευρᾶς τοῦ Ἱεροῦ καὶ εἰς ὕψος ἀπὸ τοῦ δαπέδου 1,05 μ. ἠνεώχθη βοηθητικὴ κόγχη, ἐνθα καὶ τὸ χωνευτήριον τοῦ Καθολικοῦ.

Εὐδίο Τέμπλο

Τὸ ἱερὸν Βῆμα χωρίζεται τοῦ κυρίως ναοῦ διὰ ξυλογλύπτου τέμπλου. Τοῦτο ἀνήκει εἰς τὰ ἔργα τῆς μεταγενεστερᾶς λαϊκῆς τέχνης, χωρὶς νὰ παρουσιάσῃ ἰδιαίτερον καλ-

λιτεχνικὸν ἐνδιαφέρον. Εἶναι κατασκευασμένον τὸ ἔτος 1768 συμφῶνως τῇ ἐγγραφῇ, ἡ ὁποία σώζεται ἐπὶ τοῦ θωρακίου κάτωθεν τῆς εἰκόνης τοῦ ἑορτάζοντος Ἀγίου. Δυστυχῶς ἀπὸ τὰς φορητὰς εἰκόνας, αἱ ὁποῖαι ἐκόσμουν τοῦτο, σήμερον δὲν ὑπάρχει οὐδεμία. Τὰς μὲν τοῦ δωδεκαόρτου ἀσεβεῖς τὰς ἀφήρεσαν ἐκ τοῦ Ναοῦ, αἱ δὲ τῶν μεγάλων διαστάσεων, τῶν Δεσποτικῶν, κατόπιν τῆς φροντίδος τοῦ Σεβασμιωτάτου συνεγκεντρώθησαν εἰς τὴν νέαν Μονὴν τοῦ Τιμίου Προδρόμου πρὸς καλλιτέραν ἀσφάλειαν. Φρονῶ ὅμως ὅτι καὶ ἐκεῖ δὲν θὰ εἶναι ὁ καταλληλότερος τόπος πρὸς φύλαξιν, ἀφοῦ καὶ εἰς τὴν νέαν μονὴν οὐδεὶς πλέον διαμένει. Θὰ ἦτο προτιμώτερον νὰ μεταφερθοῦν καὶ νὰ τοποθετηθοῦν εἰς ἓν τῶν παρεκκλησίων τοῦ Πρ. Ἱλίου.

Ὁ γραπτὸς διάκοσμος τοῦ Ναοῦ

Η ΔΙΑΤΑΞΙΣ ΤΩΝ ΕΙΚΟΝΩΝ

Ὁ Ναὸς ἐσωτερικῶς εἶναι κατὰ γράφος ἐκ καλῶς διατηρουμένων καὶ καλῆς τέχνης τοιχογραφιῶν. Αἱ περισσότεραι τούτων διατηροῦνται ἀκόμη εἰς πολὺ καλὴν κατάστασιν, ἐλάχισται ὅμως ἐξ αὐτῶν ἔχουν φθαρεῖ ἀνεπανορθώτως καὶ καλύπτονται δι' ἀλάτων, τὰ ὁποῖα ἔχουν ἀποθέσει ἐπ' αὐτῶν τὰ περιλείχοντα τοὺς τοίχους ὕδατα. Παρὰ ταῦτα ὅμως διατηρεῖται ἡ ὥραία τοῦ ναοῦ ἐσωτερικὴ διακόσμησις σχεδὸν ἀκόμη ἀναλλοίωτος.

Ἡ διάταξις τῶν εἰκόνων ἀκολουθεῖ τὸ ἐπικρατοῦν εἰς τοὺς Μακεδο-

νικούς ναούς σύστημα, κατὰ τὸ ὁποῖον ἡ ἐπιφάνεια τῶν τοίχων διαιρεῖται ἀπὸ τινος ὕψους ἀπὸ τοῦ ἐδάφους καὶ ἄνω εἰς δύο ἢ τρεῖς καθ' ὕψος ζώνας. Τοῦτο παρατηρεῖται συνήθως εἰς τὰς θαλκκανικὰς τοιχογραφίας τοῦ 14ου αἰῶνος, ὅπου τὰ εἰκονογραφικὰ θέματα εἶναι κατ' ἐπαλλήλους ὀριζοντίας ζώνας διατεταγμένα, ἐκάστου θέματος ἀποχωριζομένου ἐντὸς τετραγώνου πλαισίου διὰ παχείας ἐρυθρᾶς ταινίας.

Εἰς τὸν ὑπὸ ἐξέτασιν Ναὸν αἱ τοιχογραφίαι εἶναι ὁμοίως διατεταγμένοι κατὰ τὸ ἀνωτέρω ἀναφερόμενον, ἥτοι τὸ κατὰ ζώνας σύστημα. Οὕτω ἡ ἐπιφάνεια τῶν τοίχων διαιρεῖται ἀπὸ ὕψους 0,70 μ. ἀπὸ τοῦ ἐδάφους καὶ ἄνω εἰς τρεῖς καθ' ὕψος ζώνας. Καὶ ἐπὶ μὲν τῆς κατωτάτης εἰκονίζονται κατὰ παράταξιν μορφαὶ ὁλοσώμων μεμονωμένων, στρατιωτικῶν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀγίων, ἀσκητῶν, ὁσίων, μαρτύρων τῆς πίστεως καὶ ἱεραρχῶν, ὡς ἐπίσης στυλῖται καὶ διάκονοι, εἰς μεγάλην σχετικῶς κλίμακα. Εἰς τὴν ἀμέσως ὑπὲρ αὐτὴν δευτέραν ζώνην, ἡ ὁποία φθάνει ἄνω ἕως τὸ ὕψος τῆς θύρας, εἰκονίζονται ἐν εἵδει στενῆς ζωφόρου καὶ ἐντὸς συμμετρικῶν στηθαρίων διάφοροι ἄγιοι καὶ μάρτυρες τῆς πίστεως. Τέλος καὶ ἡ ἀνωτάτη ζώνη ἀποτελεῖται ἐκ διαφόρων συνθέσεων ἐκ τοῦ Χριστολογικοῦ καὶ Θεομητορικοῦ κύκλου. Συνθέσεις ὁμοίως διακοσμοῦν καὶ τὰς ἐπιφανείας τῶν κυλινδρικῶν θόλων τοῦ σταυροῦ, τὰς δύο ἡμικυλινδρικές καμάρας καὶ τὰ δύο ἡμιθόλια τοῦ τετραγώνου, ὡς ἐπίσης τὸν τροῦλλον καὶ τὰς ἐπιφανείας τῶν τόξων, τὰ ὁποῖα σχη-

ματίζουν οἱ πεσσοὶ καὶ οἱ κιονίσκοι.

Ὅσον ἀφορᾷ τὴν εἰκονογραφικὴν διάταξιν αὕτη ἀκολουθεῖ καὶ ἐνταῦθα τὴν δογματικῶς ὀρισθεῖσαν θέσιν τῶν παραστάσεων. Οὕτω ἐν τῇ μεσαίᾳ κόγχῃ τοῦ ἱεροῦ Βήματος εἰκονίζεται, ὡς συνήθως, ἡ ΠΛΑΤΥΤΕΡΑ. Ὁ τύπος οὗτος τῆς Παναγίας κοσμεῖ τὴν ἀψίδα τοῦ ἱεροῦ Βήματος ἀπὸ τῶν παλαιοχριστιανικῶν ἀκόμη χρόνων καὶ διακρίνεται ἡ Θεοτόκος ἄλλοτε μὲν ὁλόσωμος καὶ εὐθρονος, καθημένου τοῦ παιδὸς Ἰησοῦ ἐπὶ τῶν γονάτων της, ἄλλοτε δὲ εἰς τὸν τύπον τῆς δεομένης ἐν προτομῇ μετὰ ἡ ἄνευ τοῦ Χριστοῦ πρὸ τοῦ στήθους της. Ἐνταῦθα ἡ Πλατυτέρα εἰκονίζεται οὐχὶ ὁλόσωμος ἀλλὰ ἐν προτομῇ, ἔχουσα ὑψωμένας ἀμφοτέρας τὰς χεῖρας εἰς χειρονομίαν δεήσεως καὶ φέρουσα τὸν Χριστὸν ἐντὸς μεταλλίου πρὸ τοῦ στήθους της. Τὸ πρόσωπον τοῦ Ἰησοῦ δὲν ἔχει τὴν ὠραίαν ἐκείνην νεανικὴν καὶ γλυκεῖαν ἔκφρασιν, ὡς συνήθως παρίσταται εἰς παρομοίας συνθέσεις, ἀλλὰ ἔχει ἔκφρασιν μεγάλου εἰς ἡλικίαν ἀνθρώπου, σοβαρὰν καὶ κάπως αὐστηράν, ἀναγγέλλουσα οὕτως τὸν μέλλοντα Κριτὴν τοῦ Κόσμου. Εἰς τὰ δύο ἄνω ἄκρα τοῦ τεταρτοσφαιρίου εἰκονίζονται δύο ἄγγελοι σεβίζοντες ἐντὸς στηθαρίων, ἐκατέρωθεν τῆς Πλατυτέρας καὶ εἰς μικροτέραν κλίμακα αὐτῆς. Εἶναι οἱ δύο ἀρχάγγελοι Μιχαὴλ καὶ Γαβριήλ.

Κάτωθεν τῆς παραστάσεως τῆς Πλατυτέρας εἰκονίζεται ἡ διπλὴ παράστασις τῆς θείας μεταδόσεως καὶ θείας Μεταλήψεως. Καὶ εἰς τὰς δύο σκηνὰς παρίστανται οἱ δώδεκα Ἀπόστολοι πλήρεις κατανύξεως,

φοροῦντες μακρὺν χιτῶνα καὶ ἱμάτιον, μὲ φωτοστέφανον, γυμνοὺς τοὺς πόδας καὶ μὲ διαφόρους ἑκαστός ἀτομικὰς κινήσεις, νὰ προσέρχωνται πρὸς τὸν ἐν τῷ μέσῳ τῆς παραστάσεως εἰκονιζόμενον Χριστόν. Ὁ Ἰησοῦς μὲ μακρὺ χιτῶνα καὶ ἱμάτιον, ἔχει λάβει καὶ εἰς τὰς δύο σκηνὰς τὴν ἀντίστοιχον κατεύθυνσιν πρὸς τὴν ἀντίθετον διεύθυνσιν τῶν Ἀποστόλων. Ἔτσι ἀριστερὰ εἰκονίζεται νὰ κρατῇ πινάκιον μὲ ἄρτους, τοὺς ὁποίους «μεταδίδει» συμβολικῶς εἰς τὸν πρῶτον τοῦ ὁμίλου εὐσεβῶς προσκλίνοντα Μαθητὴν κατὰ τὸ γραφικόν: «Λάβετε φάγετε τοῦτο ἐστὶν τὸ σῶμα μου». Ἄνω καὶ δεξιὰ τῆς σκηνῆς ἡ ἐπιγραφή: «**Η ΜΕΤΑΔΟΣΙΣ**».

Ἀντιστοίχως αὐτῆς τῆς σκηνῆς εἰς τὸ ἕτερον ἡμισυ τῆς κόγχης παύσεται ἡ θεία Μετάληψις κατὰ τὸν ἴδιον περίπου τρόπον. Ὁ Χριστὸς κρατεῖ ποτήριον καὶ προσφέρει τοῦτο εἰς τὸν πρῶτον μαθητὴν τοῦ ὁμίλου εἰς ἀνάμνησιν τοῦ: «Πίετε ἐξ αὐτοῦ πάντες τοῦτο γὰρ ἐστὶν τὸ αἶμα μου». Ἄνω καὶ ἀριστερὰ τῆς σκηνῆς ἡ ἐπιγραφή: «**Η ΜΕΤΑΛΗΨΗ**».

Κάτωθεν αὐτῶν εἰκονίζονται τέσσαρες Ἱεράρχαι, ἐνδεδυμένοι τὰς ἐπισήμους τῶν τελετουργικὰς στολάς. Δυστυχῶς ἡ παράστασις ἔχει καταστραφεῖ ἐκ τῆς ὑγρασίας ἀλλὰ καὶ ἐκ μεταγενεστέρων ἐπισκευῶν τοῦ Ναοῦ.

Εἰς τὴν ἀριστερὰν πλευρὰν τῆς ἡμικυλίνδρου καμάρας καὶ ἐπὶ τῆς παρεῖδς τοῦ ΒΔ πεσσοῦ, εἰκονίζεται ἄνω ἡ παράστασις τοῦ Μυστικοῦ Δείπνου.

Εἰς τὴν ἀντίστοιχον δεξιὰν πλευρὰν εἰκονίζεται ἡ Ἀγία Τριάς ἢ ὡς

συμβολικῶς παρίσταται κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς ἀγιογράφους καὶ ἀποδίδεται διὰ τῆς σκηνῆς τῆς φιλοξενίας τοῦ Ἀβραάμ. Ἡ παράστασις αὕτη εἶναι ἀπὸ τὰς ὀλίγας παλαιοδιαθηκικὰς σκηνάς, ἡ ὁποία λόγῳ τοῦ ἀλληγορικοῦ συμβολισμοῦ τῆς, ἔλαβεν ἰδιαιτέραν θέσιν εἰς τὸ εἰκονογραφικὸν πρόγραμμα τῆς Ὁρθοδόξου λατρείας καὶ διετηρήθη εἰς ὅλας τὰς περιόδους ἀπὸ τῆς παλαιοχριστιανικῆς ἐποχῆς μέχρι καὶ σήμερον. Πρόκειται διὰ τὴν γνωστὴν διήγησιν τοῦ βιβλίου τῆς Γενέσεως τῆς Π. Δ., κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ Ἀβραάμ παρέθεσεν γεῦμα εἰς τοὺς τρεῖς ἀπεσταλμένους ἀγγέλους τοῦ Κυρίου παρὰ τὴν δρῦν τοῦ Μαμβρῆ. Πέριξ τῆς τετραγώνου τραπέζης κάθηνται οἱ τρεῖς ἄγγελοι εἰς τὰς γωνιαίας πλευράς. Ἐκατέρωθεν τοῦ μεσαίου ἀγγέλου διακρίνονται καὶ μὲ κατεύθυνσιν πρὸς τὴν τράπεζαν ὁ Ἀβραάμ καὶ ἡ Σάρρα, προσφέροντες τὰ ἀγαθὰ τῶν εἰς τοὺς φιλοξενουμένους τῶν. Τότε θὰ ἀναγγεῖλουν εἰς τὸν Ἀβραάμ τὴν καταστροφὴν τῶν Σοδόμων καὶ ὅτι ἡ Σάρρα θὰ ἀποκτήσῃ υἱόν. Εἰς τὸ ἀριστερὸν μέρος καὶ πρὸς τὴν θέσιν τοῦ Ἀβραάμ ἡ εἰκὼν ἔχει ἐκ τῆς ὑγρασίας καταστραφεῖ.

Κάτωθεν ἀκριβῶς τῆς παραστάσεως αὐτῆς, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς δύο πλευράς τῆς ἡμικυλίνδρου καμάρας εἰκονίζεται ἡ σκηνὴ τῆς θείας Λειτουργίας, ἡ ὁποία ἀρχίζει ἀπὸ τὴν ἀριστερὰν πλευρὰν καὶ τελειώνει εἰς τὴν δεξιὰν διὰ τῆς ἀπεικονίσεως δύο ὁμοίων εἰκόνων.

Πρὸ τῆς εἰσόδου ἐνὸς Κιβωρίου ἵσταται ὁ Ἰησοῦς, ὅστις φέρει ἕνσταυρον ἀρχιερατικὴν στολὴν καὶ ὑποδέχεται τὴν πομπὴν τῶν ἀγγέ-

λων. Αὕτη ἄρχεται ἀπὸ τῆς ἀριστερᾶς πλευρᾶς καὶ καταλήγει εἰς τὴν δεξιάν. Ὁ πρῶτος τῶν ἀγγέλων, ὁ ὁποῖος φορεῖ ἱερατικὴν στολὴν, πετραχήλιον καὶ φαιλόνιον κρατεῖ διὰ τῆς δεξιᾶς χειρὸς καὶ ἐπὶ τῆς κεφαλῆς του δισκάριον ἄρτων καὶ διὰ τῆς ἀριστερᾶς του ἅγιον ποτήριον. Εἶναι ἡ συμβολικὴ μεταφορὰ τῶν τιμίων δώρων κατὰ τὴν μεγάλην Εἰσοδον. Ὅπισθεν αὐτοῦ ἕτερος ἄγγελος μὲ στολὴν διακόνου κρατᾷ ἀναμμένας λαμπάδας καὶ ἀκολουθεῖ μικρὸς ὄμιλος ἀγγέλων. Ὅπισθεν αὐτῶν δύο ἄλλοι ἄγγελοι φέρουν εὐλαβικὰ ἐπὶ τῶν ὤμων των τὸν Ἐπιτάφιον Θρῆνον. Ἀκολουθεῖ καὶ ἕτερος ἄγγελος, ὅστις κρατεῖ τὰ ἑξαπτέρυγα. Ἡ ὅλη παράστασις εἶναι ἀλληγορικὸς συμβολισμὸς τῆς θείας Λειτουργίας καὶ μάλιστα τοῦ μυστηρίου τῆς θ. Εὐχαριστίας.

Τὸν ὑπόλοιπον χῶρον τῆς κεντρικῆς κόγχης καὶ ἐκατέρωθεν τῆς ἁγίας τραπέζης συμπληροῦν ὁ ἅγιος Νικόλαος ἀριστερὰ καὶ ὁ ἅγιος Σπυρίδων δεξιὰ. Ἀνωθεν δὲ ἀκριβῶς τῆς ἁγίας τραπέζης παρίσταται ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς ὡς Σαβαώθ.

Εἰς τὴν κόγχην τῆς Προθέσεως ἔχει ἱστορηθεῖ, ὡς συνηθίζεται ἡ σκηνὴ τῆς Ἀποκαθηλώσεως ἢ ὡς συνηθίζεται νὰ ὀνομάζεται ἡ σκηνὴ τῆς ἄκρας ταπεινώσεως. Ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς παρίσταται ἐπὶ τοῦ Σταυροῦ, γυμνὸς ἀπὸ τῆς ὀσφύος καὶ ἄνω, ὀρθίος καὶ μὲ τὰς χεῖρας δεδεμένος ἔμπροσθεν. Ὅπισθεν τοῦ Ἰησοῦ εἰκονίζεται ὁ Σταυρὸς τοῦ μαρτυρίου καὶ εἰς τὰς πλαγίας κεραίαις αὐτοῦ διακρίνονται τὰ ὄργανα τοῦ Πάθους, ἥτοι ἡ λόγχη καὶ ὁ κάλαμος. Ἐκατέρωθεν τοῦ Σταυροῦ εἰκονίζονται ἡ Μήτηρ Θεοτόκος καὶ

ὁ ἀγαπημένος μαθητὴς τοῦ Ἰησοῦ Ἰωάννης. Τὴν σκηνὴν συνοδεύει ἡ ἐπιγραφή: **Η ΑΠΟΚΑΘΛΩΣΙΣ**.

Τὴν ἡμικυλινδρικήν καμάραν τῆς προθέσεως καλύπτουν αἱ παραστάσεις τῆς Γεννήσεως καὶ τῶν Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου. Ἀκριβῶς δὲ κάτωθεν αὐτῶν καὶ ἐπὶ τοῦ βορείου τοίχου ἔχει εἰκονογραφηθεῖ ἡ παράστασις τοῦ ὁράματος τοῦ ἁγίου Πέτρου τῆς Ἀλεξανδρείας. Τὰ δύο πρόσωπα τῆς παραστάσεως Ἰησοῦς καὶ Πέτρος ἐξεικονίσθησαν ἐνταῦθα ἀσύμμετρα ἐκατέρωθεν κόγχης. Ἡ παράστασις ἀναφέρεται, εἰς τὸ ὄραμα τοῦ Πέτρου, κατὰ τὴν διήγησιν τοῦ ὁποῖου οὗτος ἰδὼν καθ' ὄναρ τὸν χιτῶνα τοῦ Κυρίου ἐσχισμένον φωνάζει: «Κύριε τίς σου περιέσχισε τὸν χιτῶνα;» Ὁ Ἰησοῦς παρίσταται νέος καὶ ἀγένειος, εἶναι ἐστραμμένος πρὸς τὸν Πέτρον καὶ ἴσταται κάτωθεν κυθωρίου. Ἡ κεφαλὴ του περιβάλλεται ὑπὸ ὠχροῦ φωτοστεφάνου μὲ λευκὸν ἐπίγραμμα. Ὁ Πέτρος Ἀλεξανδρείας εἰς μεγαλυτέραν καὶ ἀσύμμετρον κλίμακα εἶναι ἐστραμμένος καὶ προσβλέπει πρὸς τὸν Κύριον. Εἶναι ἐνδεδυμένος τὴν ἀρχιερατικὴν στολὴν, φέρων φαιλόνιον καὶ ὠμοφόριον, κοσμούμενα διὰ σκούρων μελανῶν σταυρῶν. Ὑπάρχει ἐπιγραφή ἐνδεικτικὴ τοῦ ὀνόματός του: **Ο ΑΓΙΟΣ ΠΕΤΡΟΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ**. Εἰς τὸ μέσον αὐτῶν ὑπάρχει δυσανάγνωστος ἐπιγραφή, ἣτις ἀναφέρεται εἰς τὴν ἐξιστόρησιν τῆς παραστάσεως. Ἀναμφιβόλως θὰ ἀνεγράφη τὸ «τίς σου τὸν χιτῶνα Σῶτερ διήλεν» καὶ τὴν ἀπάντησιν: «Ἄρειος ὁ ἄφρων περιέσχισέν με». Εἰς τὰ ἄκρα τοῦ ὀρθογωνίου τῆς Προθέσεως εἰκονίζονται ἀριστερὰ μὲν ὁ Ἅγ. Βλά-

σιος, παρὰ τὸν Πέτρον τῆς Ἀλεξανδρείας καὶ δεξιὰ ὁ ἅγιος Κύριλλος.

Εἰς τὴν κόγχην τῶρα τοῦ Διακονικοῦ παρίσταται ἡ εἰκὼν τοῦ «ἀναπεσόντος Χριστοῦ», ἣτις σημαίνει τὴν ἐνσάρκωσιν τοῦ Λόγου καὶ τὴν λύτρωσιν τοῦ Κόσμου διὰ τοῦ Χριστοῦ. Εἰκονίζεται ὁ Ἰησοῦς ὡς παῖς ἀνακεκλιμένος στηρίζων τὴν κεφαλὴν διὰ τῆς παλάμης. Ἡ ὀνομασία αὕτη ὀφείλεται, ὡς γνωστόν, εἰς τὸ γραφικόν: «ἀναπεσὼν ἐκοιμήθη ὡς λέων καὶ ὡς σκύμνος· τίς ἐγερεῖ αὐτόν;» Κάτωθεν τῆς παραστάσεως αὐτῆς εἰκονίζεται ὁ Μελχισεδέκ.

Εἰς τὸ ἥμισυ ἀριστερὰ τῆς ἡμικυλινδρικής καμάρας εἰκονίζεται ἡ ψηλάφισις τοῦ Θωμᾶ καὶ εἰς τὸ ἕτερον δεξιὸν ἡ Κυριακὴ τῆς Σαμαρείτιδος. Τὸ κέντρον τῆς παραστάσεως κατέχει τὸ φρέαρ τοῦ Ἰακώβ παρὰ τὸ ὅποιον γίνεται καὶ ἡ συνάντησις. Ἐκατέρωθεν τοῦ φρέατος γὰρ δύο κύρια πρόσωπα, ὁ Κύριος καθήμενος καὶ διδάσκων καὶ ἀπέναντι ἡ Σαμαρεῖτις εἰς στάσιν εὐλαθείας καὶ προσοχῆς ἀκούουσα τὴν περὶ Θεοῦ διδασκαλίαν. Ὅπισθεν αὐτῆς ἴσταται ὁ ὄμιλος τῶν μαθητῶν τοῦ Κυρίου. Εἰς τὸ κάτω μέρος τῆς νοτίου πλευρᾶς εἰκονίζονται οἱ ἅγιοι Ἀχίλειος, Διονύσιος καὶ Εὐθάλω.

Αὐταὶ ἦσαν αἱ εἰκονογραφικαὶ παραστάσεις τοῦ ἱεροῦ Βήματος. Εἰς τὸν κυρίως Ναόν, ὡς καὶ προηγουμένως ἀναφέραμεν, ἀκολουθεῖται ἡ διὰ ζωνῶν διαίρεσις τοῦ τοῖχου. Ἔτσι εἰς τὴν πρώτην ζώνην παρίστανται ὁλόσωμοι στρατιωτικοὶ ἅγιοι καὶ μάρτυρες τῆς πίστεως. Ἀρχόμενοι δὲ ἀπὸ τῆς Νοτίου πλευρᾶς εἰκονίζονται ὁ Ἅγιος Δημήτριος, ὁ ἅγιος Γεώργιος, ὁ ἅγιος Δαμιανός, ὁ ἅγιος Παντελεήμων, ὁ

Ἀντώνιος καὶ ὁ ἅγιος Εὐθύμιος. Ἐπὶ τῆς Δυτικῆς πλευρᾶς οἱ ἅγιοι Σάββας καὶ Θεοδόσιος, ὁ ἅγιος Ζωσιμᾶς καὶ ἡ Μαρία ἡ Αἰγυπτία. Ἐν συνεχείᾳ ἡ ἁγία Μαρίνα, οἱ ἅγιοι Κωνσταντῖνος καὶ Ἑλένη καὶ ἡ ἁγία Κυριακὴ. Ἐπὶ τῆς βορείου τέλος πλευρᾶς εἰκονίζονται ἡ Ἁγία Παρασκευή, ὁ ἅγιος Νικόλαος ὁ νέος, ὁ ἅγιος Μηνᾶς, ἅγιος τοῦ ὁποίου τὸ ὄνομα εἶναι κατεστραμμένον καὶ τέλος, οἱ ἅγιοι Προκόπιος καὶ Γεώργιος.

Εἰς τὴν δευτέραν ζώνην, ἡ ὁποία ἀκολουθεῖ, παρίστανται ἅγιοι ἐντὸς κύκλου ἐν εἶδη Ζωφόρου καὶ ἀντιστοιχεῖ ἕνας εἰς κάθε ἕναν τῆς πρώτης ζώνης. Χαρακτηριστικὰς εἰκόνας εἶχομεν ἐνταῦθα τῶν ἁγίων Τιμοθέου καὶ Ναζαρίου, ὡς ἐπίσης καὶ τῶν ἁγίων Βονιφατίου καὶ Φωτίου.

Εἰς τὸ ἡμιθόλιον τῆς Ν.Δ. γωνίας ἔχει παρασταθεῖ ἡ προσευχὴ τοῦ Κυρίου ἐν Γεσθημανῇ περίξ αὐτῆς ὁ ὄμιλος τῶν μαθητῶν καὶ ὁ Ἰησοῦς εὐλογῶν. Εἰς τὸ ἀντίστοιχον δὲ Β.Δ. ἡμιθόλιον ἔχει παρασταθεῖ ἡ ἀποτομὴ τοῦ Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου καὶ διάφορα σκηναὶ ἐκ τοῦ συμποσίου τοῦ Ἡρώδου.

Τελευταία ἀξία προσοχῆς παραστάσις εἶναι ἡ ἄνωθεν τῆς θύρας τῆς εἰσόδου, καταλαμβάνουσα τὸ τύμπανον τῆς Δυτικῆς πλευρᾶς, εἰκονιζομένη Κοίμησις τῆς Θεοτόκου. Εἰς αὐτὴν ἡ Θεοτόκος εἰκονίζεται ἐξηπλωμένη ἐπὶ τῆς κλίνης, ἐνδεδυμένη τὸν συνήθη μακρὸν αὐτῆς σκοῦρον χιτῶνα καὶ ἔχουσα τὰς χεῖρας ἐσταυρωμένας πρὸ τοῦ στήθους. Ὅπισθεν τῆς κλίνης καὶ ἐν μέσῳ τῶν μαθητῶν Αὐτοῦ εἰκονίζεται ὁρθιος ὁ Ἰησοῦς, κρατῶν εἰς τὴν ἀρι-

στεράν Αὐτοῦ ἀγκάλην τὴν ὑπὸ μορφὴν θρέφους ἐσπαργανωμένου, συμβολικῶς οὕτω εἰκονιζομένην, τῆς Παναγίας. Ταύτην ἐτοιμάζονται νὰ τὴν παραλάβουν ἄγγελοι τεταγμένοι ἐκατέρωθεν τοῦ Χριστοῦ.

Πρὸ τῆς κλίνης καὶ εἰς μικρὰν κλίμακα εἰκονίζεται τὸ γνωστὸν ἐπεισόδιον τῆς ἀποκοπῆς τῶν χειρῶν τοῦ Ἑβραίου Ἰεφωνίου. Ἄγγελος Κυρίου κρατῶν ρομφαίαν ἀποκόπτει τὰς χεῖρας τοῦ Ἑβραίου, ὅστις ἐπιχείρησεν νὰ κατευθνηθῇ ἐναντίον τοῦ ἱεροῦ σκηνώματος.

Βεβαίως ὑπάρχουν καὶ ἄλλαι εἰκονογραφικαὶ παραστάσεις ἐν τῷ ναῷ, αἱ ὁποῖαι καλύπτουν τὸν τροῦλλον, τὰ σφαιρικὰ τύμπανα, τὰς ἐπιφανείας τῶν τόξων, τὰς ἀψίδας τῶν τυμπάνων κλπ. Ὅμως δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἀναλωθοῦν ὅλαι ἐν προκειμένῳ.

Χρονολόγησις

Διὰ τὴν ἀκριβῆ χρονολόγησιν τοῦ μνημείου δυστυχῶς δὲν ἔχομεν ἰδιαιτέρας πληροφορίας. Εἰς τοῦτο μᾶς ὑποβοηθοῦν μόνον τὰ τεχνικὰ στοιχεῖα καὶ ἡ τοιχοδομία τοῦ Ναοῦ. Βεβαίως ἔχομεν τὴν ἐπιγραφὴν τῆς ἀνακαινίσεως τοῦ Καθολικοῦ, ἡ ὁποία μᾶς πληροφορεῖ ὅτι τὸ ἔτος ζρμζ τῆς 3 ἰνδικτιῶνος (7147—5508 = 1639), τὸ ὁποῖον ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὸ ἔτος 1639 «ἀνεκαινίσθη ὁ πάνσεπτος ναὸς τοῦ τιμίου ἐνδόξου προφήτου Προδρόμου καὶ Βαπτιστοῦ Ἰωάννου». Ὁ ναὸς παρουσιάζει μὲν τὸ σχέδιον τοῦ σταυροειδοῦς ἐγγεγραμμένου, τὸ ὁποῖον ἐπεκράτησεν

εἰς τὴν Ἑλλάδα ἀπὸ τοῦ 10ου αἰῶνος, ἀλλὰ τὸ σύστημα τοιχοδομίας, ἡ ἔλλειψις κεραμοπλαστικῶν διακοσμήσεων καὶ ἡ χρῆσις παρολίθου μᾶς ἐπιτρέπουν νὰ κατατάξωμεν αὐτὸν εἰς τὸν 13ον ἢ 14ον αἰῶνα.

Ἡ ἀγιογράφησις ἐξ ἄλλου τοῦ ναοῦ ἐγένετο ὀλίγα ἔτη μετὰ τὴν ἀνακαινίσην, ὥς μᾶς πληροφορεῖ ἡ κάτωθεν τῆς παραστάσεως τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου ὑπάρχουσα ἐπιγραφή, ἡ ὁποία ἀναφέρει:

«Ἀνιστορήθη ὁ θεῖος καὶ πάνσεπτος Ναὸς τοῦ τιμίου ἐνδόξου προφήτου Προδρόμου καὶ Βαπτιστοῦ Ἰωάννου διὰ συνδρομῆς τε κόπου τε καὶ μόχτου Ἀνθίμου ἱερομονάχου, Παφνουτίου ἱερομονάχου, ἐπὶ ἔτους ζρξΗ = 7168—5508 = 1660».

Ἀργότερον δὲ ἐγένετο καὶ τὸ ἱερὸν τέμπλον, ἡ ἐπιγραφή τοῦ ὁποίου ἔχει οὕτως:

«Ἰστορήθη τὸ ἱερὸ τέμπλο τοῦ ἁγίου Ἰωάννου Προφήτου Προδρόμου διὰ συνδρομῆς καὶ ἐξόδου τῶν εὐρεθέντων πατέρων Χρυσάνθου ἱερομονάχου καὶ Θαναήλ ἱερομονάχου καὶ Λαυρεντίου ἱερομονάχου καὶ πάντων τῶν εὐρεθέντων πατέρων ἐν ἔτει 1768».

Καθ' ὅλην τὴν περίοδον τῆς Τουρκοκρατίας ἡ μονὴ ὑπῆρξε πνευματικὸν κέντρον τῆς περιοχῆς. «Ἦταν τὸ πρῶτο καὶ θεμελιακὸ Σχολεῖο γιὰ κείνους τοὺς θολοὺς καιροὺς. Μέσα σὲ μιὰ χαράδρα κατάφυτη, στήθηκε τὸ Μοναστήρι - τεκμήριο εὐλάβειας καὶ θρησκευτικῆς βιωματικότητος τῶν χωριανῶν - ποὺ δέχονταν καλοπροαίρετα, ὅσους ἀπόθεταν τὶς ἐλπίδες τους γιὰ τὸ αὔριο. Ὑπομονητικὰ κι' ἀγόγγυστα

τὰ σχολειαρούδια δυνάμωναν τὴν πνευματικὴν τους φαρέτρα μὲ τὸ ὀχ-
ταήχι καὶ τὸ ψαλτήρι. Κι' ἡ ἐπίδρα-
ση πάνω τους ἦταν εὐεργετική, θρη-
σκευτική κι' Ἑθνική. Τὰ προσκυνη-
τάρια ταῦτα σ' ὅλη τὴ σκοτεινιά ὑ-
πῆρξαν τὸ χρηματιστήριο τῆς πνευ-
ματικῆς δραστηριότητος. Ὁ Ὁθω-
μανὸς μὲ τὸν ἀποπνευματισμό του
ἐπεδίωκε νὰ ζαρῶσῃ τὴν ψυχὴ τῶν
ραγιαδῶν. Ὡστόσο τὸ θυμιατὸ τοῦ
καλόγηρου διετήρησε ἀκμαῖο καὶ
σφριγηλὸ τὸ φρόνημα τῶν πιστῶν
καὶ τῶν ἀντρειωμένων», ὡς μᾶς πε-
ριγράφει ὁ συμπατριώτης μας Δ.
Παπακωνσταντίνου. Σ' αὐτὸ τὸ πνευ-
ματικὸ κέντρο τὸ 1797 εἰσέρχεται
νὰ φοιτήσῃ ὁ Ἡσαΐας, ὁ μετέπειτα
ἐπίσκοπος Σαλῶνων καὶ ἥρωας τῆς
Χαλκομάτας καὶ λησμονημένος Ἑ-
θνεγέρτης.

Ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς
Ἐπαναστάσεως τοῦ 1821 ἔπαιξε ἁ-
ποφασιστικὸ ρόλο τὸ Μοναστήρι
μας. Ἀπετέλεσεν τὸ ὀρμητήριο τῶν
ἐπιχειρήσεων τῶν ὀπλαρχηγῶν τῆς
Ρούμελης. Λόγω τῆς γεωγραφικῆς
θέσεώς του πολλάκις ἀπετέλεσεν
τόπον στρατοπεδεύσεως κατάλλη-
λος διὰ στρατιωτικούς καταυλι-
σμούς, σταθμὸς ἀνεφοδιασμοῦ, ἐ-
πικαιρον ὀρμητήριο καὶ καταφύ-
γιον σύνθητες. Τοῦτο ἀποδεικνύουν
τὰ πλεῖστα ἀνέκδοτα ἔγγραφα, τὰ
ὁποῖα εὐελπιστοῦμεν συντόμως νὰ
δοῦν τὸ φῶς τῆς δημοσιότητος ὡς
καὶ πλεῖστοι ἐπιστολαὶ τῶν ὀπλαρ-
χηγῶν τῆς Ρούμελης, Γκούρα, Διο-
βουνιώτη, Πανουργιά, Ρούκη, Σφυ-
ρῇ, τῶν Ἐφόρων τῶν Σαλῶνων, Κα-
ραϊσκάκη, κ.ἄ., αἱ ὁποῖαι ἀποτελοῦν
ἀκριβὸς κειμήλιο καὶ καύχημα διὰ
τὴν Μονὴν καὶ αἱ ὁποῖαι φυλάσσον-

ται σήμερον εἰς τὴν Μονὴν τοῦ Προ-
φήτου Ἡλιοῦ.

Ἡ ζωὴ ὅμως εἰς τὴν Μονὴν δὲν
ἐπρόκειτο νὰ συνεχισθῇ ἐπὶ μακρὸν
ἀκόμη. Τὸ ἔτος 1875 οἱ μοναχοὶ ἔ-
φυγον ἀπὸ τὸν Ἀη-Γιάννη μὲ τὴν
δικαιολογίαν τοῦ ἀκαταλλήλου κλί-
ματος καὶ μετεφέρθησαν στὴ «δημο-
σιὰ» εἰς τὸ νεόκτιστο κτίριο τῆς Μο-
νῆς, ἐγκαταλείποντες ὀπίσω, ὅτι ἡ
ἱστορία τόσα χρόνια διετήρησε καὶ
ἡ τέχνη τόσο ζηλευτὰ ἐκόσμησε. Ἀ-
τὸ τοῦ ἔτους δὲ 1952 ἡ νέα μονὴ συ-
νεχωνεύθη μὲ τὴν Μονὴν τοῦ Προ-
φήτου Ἡλιοῦ καὶ ὁ Ἀ-Γιάννης πα-
ρέμεινε μετόχι διὰ μίαν φορὰν ἀ-
κόμη. Ὅμως τραγικὴ ἐμφανίζεται
ἡ κατάστασις τῶν ἱστορικῶν αὐτῶν
μονῶν τῆς ἐπαρχίας μας διὰ τὸ μέλ-
λον, ἀφοῦ ἡ δύναμή των πλέον πε-
ριωρίζεται εἰς τὴν ὑπηρεσίαν δύο
μόνον μοναχῶν. Καὶ τὰ μοναστήρια
μας αὐτὰ εἰς τὸ μέλλον δυστυχῶς
θὰ παραμείνουν μάρτυρες τῶν δει-
νοπαθημάτων των, παρὰ τὴν φθο-
ρὰν ποὺ διαρκῶς τὰ ἀπειλεῖ. Διὰ
τοῦτο θὰ πρέπει ὅλοι μας νὰ στρέ-
ψωμε τὴν προσοχήν μας, ὥστε νὰ
διασωθῇ ὅτι τουλάχιστον ἀπέμει-
νεν καὶ πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον θὰ
πρέπει νὰ συντονίσωμεν τὰς ἐνερ-
γείας μας μὲ ἐκείνας τῶν ἀρμοδί-
ων ἐκκλησιαστικῶν καὶ κρατικῶν
φορέων.

Θὰ ἤθελα, τελειώνοντας, νὰ εὐ-
χαριστήσω ὅλους ἐκείνους οἱ ὁ-
ποῖοι συνέβαλαν καθ' οἷονδήποτε
τρόπον εἰς τὴν πραγματοποίησιν
τῆς διαλέξεως ταύτης καὶ ἰδιαίτε-
ρα τὸν Σεβασμιώτατον Μητροπολί-
την Φωκίδος κ. Χρυσόστομον, ὡς
καὶ τὴν Ἑταιρείαν Φωκικῶν Μελε-
τῶν, διὰ κάθε ἐξυπηρέτησιν.

ΜΙΑ ΜΕΡΑ ΣΤΟ ΧΩΡΙΟ

ΜΗΤΣΟΥ ΕΛΑΤΟΥ

— «Ούφ, τελέφτηκα» θόγγηξε ἡ
Θειὰ Μαριγὼ ἀνασηκώνοντας τὸ
κορμί της. «Μέχρι πότε, θεούλη μου,
ἡ παιδεψίλα», συμπλήρωσε σχεδὸν
ἀμέσως. Πῆρε μιὰ θαθειὰ ἀνάσσα
καὶ ἔκανε νὰ σηκωθῇ ἀπ' τὴ θέση
της. Δὲν μπόρεσε ὅμως. Τὰ πόδια
της δὲν τὴν κρατοῦσαν, εἶχαν ξενέ-
ψει ἀπ' τὸ μούδιασμα, οἱ ἄρμοί της
ἦταν πιασμένοι ἀπ' τὴν ὁλοήμερη
δουλειὰ καὶ τὸ νυχτιάτικο σκύψιμο
στὸ ροῦχο ποὺ μπάλωνε, ὅλα της
πονοῦσαν. Ἀπόμεινε ἀκίνητη, στὴ
θέση της, δίπλα στὸ παράθυρο καὶ
περίμενε νὰ συνέρθει. Βαθὺ σκοτά-
δι σκέπαζε τὸ χωριὸ ἀπ' ἄκρη σ' ἄ-
κρη, πουθενὰ δὲν φέγγιζε τίποτα.
Ἀνθρώποι καὶ ζωντανὰ ἀποκαμω-
μένοι ἀπ' τὸν κάματο τῆς μέρας ἡ-
σύχαζαν — ἦταν περασμένα μεσά-
νυχτα — καὶ μοναχὰ τ' ἀλύχτημα
κανενὸς σκυλιοῦ ἢ ἡ κλαψουριστὴ
φωνὴ τοῦ γκιώνη, ποῦρχονταν ἀπ' τὸ
γειτονικὸ δάσος, τάραζαν, ἀραιὰ
καὶ ποῦ, τὴ βουθαμάρα τῆς νύχτας.

Ἡ θειὰ Μαριγὼ ὅμως ξαγρυπνοῦ-
σε ἀκόμα. Ποτέ, θέβαια, δὲν κοι-
μῶταν νωρίς, πολλές ὥρες ἔμενε στὸ
πόδι — ἀναρίθμητες ἦταν οἱ χρεῖες
καὶ δὲν ἔλεγαν νὰ τελέψουν. Ἀλ-
λὰ καὶ πότε τέλεψαν θὰ πείς; Τόσα
χρόνια — κοντεύει πιά τὰ πενήντα—
πότε εἶπε «δόξα σοι ὁ Θεὸς» καὶ πό-
τε χαμογέλασε τ' ἀχείλι της; Τέ-
τοιο πρᾶμα δὲν θυμᾶται. Μὲ τὴν ἀγ-
κοῦσα κοιμᾶται, μὲ τὴν ἀγκοῦσα
ξυπνάει.

Ἔτσι, φαίνεται, εἶναι ἡ ζωὴ.

Σήμερα ὅμως τὸ κακὸ παράγινε.
Σηκώθηκε ἀπ' τὸ στρῶμα ἀχάραγα,
— τὰ κοκκόρια δὲν εἶχαν ἀκόμα λα-
λήσει — μπᾶς καὶ προκάμει. Πολλές
ἦταν οἱ δουλειές ποὺ τὴν περίμεναν,
πολλές οἱ ἔγνοιες ποὺ τὴν ἔζωναν,
ὕπνος δὲν τῆς κόλλαγε. Ὁ οὐρανὸς
ψηλὰ ἦταν «καντῆλι», ὁ ἄστερας τῆς
αὐγῆς, ὁ αὐγερινός, ἔλαμπε ζωηρά,
οἱ θουνοκορφές δὲν μαντεύονταν
πουθενὰ στὸν ὀρίζοντα — τ' ἀσπρο-
γάλιασμα ἀργοῦσε πολὺ ἀκόμα.
Αὕτῃ ὅμως δὲν εἶχε καιρὸ γιὰ χά-
σιμο. Ἀνοιξη εἶναι θέβαια, ἀντρε-
ιεύτηκε ἡ μέρα, ὅμως οἱ δουλειές ἦ-
ταν πολλές καὶ οἱ ὥρες δὲν τὴν ἔ-
περναν. Ἐπρεπε ν' ἀρχίσει ἀμέσως.
Ἡ ἀνέμη τοῦ πηγαδιοῦ ἔτριξε ἀνε-
θάζοντας τὸ ντενεκὲ ἀπ' τὰ κατάθα-
θα τῆς γῆς, καὶ τὸ παγωμένο νερό,
ποὺ ἔρριξε στὸ πρόσωπό της, τὴν
ξύπνησε γιὰ καλὰ. Νίφτηκε, κα-
τέβασε τὴ μαντῆλα τῆς χαμηλά,
ἔκανε τὸ σταυρὸ της καὶ ἔθα-
λε μπρός. Ἀποθραδὶς εἶχε πιάσει
προζύμι — ἔπρεπε τώρα νὰ ζυμώ-
σει. Μπῆκε στὸ «καλύθι», ἀναψε φω-
τιά στὸ παραγῶνι, ἔβαλε πάνω τὸ
τσουκάλι καὶ μέχρι νὰ ζεσταθεῖ τὸ
νερὸ ἀρχίνεψε νὰ «κ'σαρίζει», μὲ
σθελτάδα τ' ἀλεύρι. Μιὰ ψιλὴ ἔ-
χνη, ἄσπρο συννεφάκι ἀρχίνεψε νὰ
πλανιέται στὸν ἀέρα καὶ σιγὰ - σι-
γά, πρόσωπο, μαντῆλα, ροῦχα,
πασπαλίστηκαν. Ποιὸς ὅμως δι-
νει σημασία σὲ κάτι τέτοια; Σὰν
ἀποκ'σάρισε, ἔπλυνε καλὰ τὰ χέ-
ρια της, ἔρριξε τὸ ζεστὸ νερὸ στὸ

ζυμοσκάφιδο καὶ ἀρχίνεψε τ' ἀνακάτωμα. Δύσκολο πρᾶμα τὸ ζύωμα. Τὸ χέρια πρέπει νᾶναι γερά καὶ ἡ μέση σίδερο. Τὸ ζυμάρι χρειάζεται γερὴ μάλαξη, καὶ πολλὰς ὥρες, ὥσπου νὰ σπάσει τ' ἁλεύρι καὶ νὰ θγάλει τὸ γάλα του. Τότε μονάχα τὸ ψωμὶ καλοψήνεται καὶ γίνεται γλυκὸ καὶ νόστιμο. Ἀλλοιώτικα λασπώνει, ξυνίζει καὶ δὲν γλωσσιάζεται. Ἦσε δὲ πού μouxλιάζει ἀπ' τὴ δεύτερη κιόλας μέρα καὶ πάει χαμένο. Πόση ὥρα θ' ἀγωνιζόταν σκυμμένα στὸ ζυμοσκάφιδο δὲν ἤξερε. Ρολοὶ δὲν εἶχε, οὔτε τὸ χρειάζονταν ἄλλωστε. Τὸ ζυμάρι θὰ κανόνιζε τὴν ὥρα. Ἡ δουλειά, σιγά - σιγά, τὴν συνεπῆρε, ἀφοσιώθηκε σ' αὐτὴ ὁλοκληρωτικά, ξέχασε τὸ γύρω κόσμο. Τὰ χέρια της ἀνεβοκατέβαιναν ἀσταμάτητα μαλάζοντας δυνατὰ τὸ ζυμάρι, ὁ ἰδρῶτας ἔτρεχε ἀπὸ παντοῦ καὶ τὴ μούσκεινε. Ἀλλὰ αὐτὴ δὲν ἔλεγε νὰ πάψει οὔτε μιὰ στιγμή. Δὲν πῆρε εἶδηση τὰ κοκκόρια ποὺ ἔκραζαν, οὔτε τὸν ἐρχομὸ τῆς αὐγῆς. Εἶχε ξημερώσει γιὰ καλὰ ὅταν τὸ ζυμάρι ἔγινε κατὰ πῶς πρέπει. Τότε μονάχα ἀνασηκώθηκε ἀπ' τὸ σκαφίδι, τανύστηκε γιὰ ν' ἀμολύσουν οἱ πλάτες καὶ ἡ μέση της καὶ πάλι συνέχισε. Κατέβασε τὶς πινακωτές, ἔστρωσε τὰ πεσκίρια καὶ ἀρχίνεψε νὰ πλάθει τὰ καρβέλια καὶ νὰ τὰ θάζει, ἕνα - ἕνα, στὴ θέση τους. Ἐφτειαζε ἀκόμα δυὸ - τρεῖς «πταλιές», ἔπλασε καὶ ἕνα «πρόσφορο». Σαρανταήμερο ἔρχεται, σκέφτηκε, χρειαζόμενο εἶναι καὶ ἄς μὴν εἶναι διπλοκ'σαρισμένο τ' ἁλεύρι, δὲν πειράζει. Τὸ τύπωσε εὐλαθικά μὲ τὸ «θλόερο», τῶθαλε διπλά στ' ἄλλα καὶ τὰ σκέπασε ὅλα γιὰ νὰ ζεσταθοῦν καὶ ν' ἀνεβατί-

σουν. «Πάει τούτη ἡ δουλειά, τέλεψε», εἶπε μέσα της καὶ θγῆκε μέχρι τὴν πόρτα νὰ πάρει μιὰ ἀνάσα. Δὲν πρόκαμε ὅμως οὔτε τὸν ἰδρῶτα της νὰ σκουπίσει ὅταν θαρειὰ θήματα ἀκούστηκαν στὸ χαγιάτι καὶ ἡ ξύλινη σκάλα ἔτριξε. Ἦταν ὁ μπάρμπα Κίτσος, ὁ ἄντρας, ποὺ κατέβαινε.

— «Πῶ!, πῶ!, ἀργοπόρεψα» ψιθύρισε ἡ θειά Μαριγὼ καὶ ἀρπάζοντας ἕνα κατσαρόλι ἔτρεξε στὰ παρκαλύθα ν' ἀρμέξει τὶς κατσίκες. «Ὅπου νᾶναι, θὰ κατεθοῦν καὶ τὰ παιδιὰ — ἄντρες ὁλόκληροι πιά — καὶ πρέπει νὰ θροῦν ἔτοιμο τὸ πρωῒνό, — γάλα καὶ παξιμάδια παπάρρα — νὰ φᾶνε καὶ νὰ ξεκινήσουν γιὰ τὴ δουλειά. Ἡ γῆς εἶναι στὸ «ντάμι» της καὶ οἱ ἀνοιξιάτικες σπαρμουδιές δὲν παίρνουν χασομέρι. Ἐβαλε τὸ γάλα στὴ φωτιά καὶ ἐτοίμασε τὸ σοφρά. Ἐστρωσε καθαρὴ μπόλια γιὰ τὰ παξιμάδια, ἔβαλε τοὺς κεδέδες, ἔφερε τὰ σκαμνιά καὶ μὲ τὸ «καλημέρα» τοῦ μπάρμπα Κίτσου ὅλα ἦταν ἔτοιμα. Στρώθηκαν οἱ ἄντρες καὶ ἀρχίνεψαν μ' ὄρεξη τὸ φαῖ, ἐνῶ ἐκείνη ἔμεινε ὀρθὴ γιὰ νὰ τοὺς φροντίζει καὶ νὰ ἐτοιμάσει τὸ ταῖνι ποὺ θ' ἄπερναν μαζί τους. Γέμισε τὴ μπακιρένια κατσαρόλα μὲ φαῖ — μπακαλιάρο μὲ πατάτες, καλὸ φαῖ, τοὺς εἶχε σήμερα —, ἔβαλε ἑλῆδες καὶ κατσικίσιο χλωροτύρι στὸ κλειδοπίνακο, τύλιξε ἕνα καρβέλι ψωμί, τᾶθαλε ὅλα στὸ τράστο, ἔρριξε καὶ κάμποσα κρεμμύδια καί, ἔτοιμο πιά, τὸ κρέμασε στὴν καρυδιά. Μπαίνοντας θρῆκε τοὺς ἄντρες ἔτοιμους, νὰ σηκωθοῦν.

— «Καρτερᾶτε μιὰ στάλα», τοὺς εἶπε καὶ τοὺς ἔφερε ζεστὰ τηγανο-

ψώματα πού μόλις είχε θγάλει ἀπ' τὴ φωτιά.

— «Δὲν σᾶς μύρισαν;» ἀπόρριψε.

Ἀμίλητοι ἐκείνοι, μὰ χαμογελαστοί, φάγαν μ' εὐχαρίστηση τὸ ξέχωρο τοῦτο τρατάρισμα τῆς θειᾶ Μαριγῶς καὶ ὕστερα σηκώθηκαν. Ἡ καθημερινὴ δουλειὰ ἀρχίνεψε. Βγάλαν ἀπ' τ' ἀχοῦρι τὴ «ντρένια» καὶ τὸν «ἀλῆ» — τὰ μουλάρια —, φέραν ἀπ' τὸ γιούρτι τὸν «κυρ Παναγιῇ», — τὸ γαῖδαρο —, τὰ σαμάρωσαν καὶ φόρτωσαν. Πολλὰ ἦταν τὰ χρειώδη τῆς δουλειᾶς σήμερα — ἀλέτρι, σθάρνα, λαιμαργιές, παλαντζόνια, κασμάδες, πλατίτσες, σπόρος — φορτώθηκαν γιὰ καλὰ τὰ μουάρια. Ἀνέθηκε στὸ γαῖδαρο ὁ μπαρμπα - Κίτσος, κρέμασε στὸ σαμάρι τὸ τράστο μὲ τὸ ταῖνι καὶ τὸ ντουρβά μὲ τὰ μικροσύνεργα — πριόνι, τσεκούρι, κλαδευτήρες — καί, ἔτοιμοι πιά, κάναν νὰ ξεκινήσουν.

— «Καλὸ θράδυ, Κίτσαίνα».

— «Γειά σου, μάνα», εἶπαν.

— «Σταθῆτε, μωρὲ ξεμουαλίσματα» τοὺς μάλλωσε ἐκείνη. «Ποῦ πᾶτε δίχως σ' κόπλο;» κι' ἔτρεξε νὰ τὸ φέρει. Τὸ κρέμασε στὸ σαμάρι καὶ κáνοντας τὸ σταυρό της, τοὺς εὐχέθηκε:

— «Καλὴ στράτα. Ὁ Θεὸς καὶ ἡ Παναγιὰ μαζί σας».

Ὁ σκύλος, πού τόση ὥρα δὲν κρατιόταν, ξεκίνησε πρῶτος καὶ καλλίτερος, κυνηγώντας κάτι κότες ποῦ θοσκάν στὸ δρόμο, καὶ ἀπὸ κοντὰ ἀκολούθησαν οἱ ἄλλοι. Ἡ θειὰ Μαριγὼ τοὺς παρακολούθησε μέχρι πού χάθηκαν στὴ στροφή τοῦ δρόμου καὶ ὕστερα γύρισε καὶ μπῆκε στὴν αὐλή.

Ὡρα ἦταν, τώρα, νὰ ταῖσει τὰ

ζωντανά, πού μόλις τὴν εἶδαν νὰ προβάλλει, στὴν κάτω αὐλή, κάναν ὅλα σὰν τρελλά. Οἱ κότες πού φτάσαν στὸ κράξιμό της χτυπώντας τὰ φτερά τους, πηδοῦσαν ψηλὰ προσπαθώντας ν' ἀρπάξουν κάτι ἀπ' τὸ χέρι της.

— «Ξοῦ, ἀχόρταγες», φώναξε φουρκισμένη ἐκείνη καὶ μὲ ἀπότομες χειρονομίες τὶς ἔδιωξε μακριά. — «Ἄει στὸν κόρακα καὶ ἐσύ», συμπλήρωσε, σπρώχνοντας πέρα μαλακὰ τὴ γάτα πού, θέλοντας παιχνίδι, μπερδεύονταν στὰ πόδια της. Ἐβαλε τὸ θρεμένο πίτουρο στὴν ταῖστρα καὶ ἀρχίνειψε τὸ μέτρημα. Νά οἱ γδυτολαίμες, νά οἱ σκαλτσουνᾶτες, νά οἱ λαθουράτες, νά καὶ οἱ δυὸ ἀσπροῦλες. Ἡ τρίτη ποῦ εἶναι; Ἄ!! νάτην, ἔρχεται μὲ τὰ κοκκορόπουλα — πέντε δὲν εἶναι; — καὶ τὸ νταργούνη τὸν κόκκορα, τὸ καμάρι τῆς αὐλῆς. Ἦρθαν ἀκόμα καὶ οἱ μαυροῦκες, ἦρθαν οἱ ἐγγλέζικες, ἦρθε καὶ ἡ πετροπέρδικα, ἡ μερωμένη, πού τριγυρίζει μαζί τους. Τὴν ἔπιασε πέρσι στὸ θουνὸ ὁ μπάρμπα Κίτσος, περδικόπουλο μικρὸ — μερῶν θάταν —, τὸ μέρωσε καὶ τώρα γυρίζει στὴν αὐλή καὶ στὰ γιούρτια μαζί μὲ τὶς κότες.

Σωστὸ τὸ μέτρημα, ὅλες εἶναι ἐδῶ. Ἐβγαλε τὴν πέτρα ἀπ' τὴν τρύπα τ' αὐλόγυρου γιὰ νὰ θγοῦν ἔξω σὰν ἀπόφανε καὶ ὕστερα πῆγε στὶς κατσίκες της, τὴν ἀστέρω καὶ τὴν κοκκίνω. Ἀμόλυσε τὰ κατσίκια — ἀπὸ τρία εἶχε ἡ κάθε μιὰ — πού τάχε χώρια, καὶ τὶς πῆγε στὸ γιούρτι νὰ θοσκήσουν. Τὶς παλούκωσε καλά — ζημιάρικα ζωντανά, βλέπεις —, ἔφερε καὶ τ' ἄρνιά καὶ τ' ἄφησε ὅλα νὰ χαροῦν τὴν ἀγοιξη —, χορτάρη

καὶ ἥλιο —. Γυρίζοντας πίσω «κ'μαν-
τάρισε» καὶ τὰ κουνέλια της — κάμ-
ποσα κεφάλια καὶ τοῦτα —, ἄλλα
λαγαῖα, ἄλλα ἄσπρα καὶ ἄλλα
μπασταρδεμένα — ποὺ ὄρθια πίσω
ἀπ' τὸ σύρμα περίμεναν, ἄφοβα τὴν
ταγὴ τους. Χαρὰ Θεοῦ εἶναι νὰ τὰ
βλέπεις πῶς τρῶνε! Καλὰ εἶναι ὅλα
τὰ ζωντανά, καὶ χρειαζόμενα, πολ-
λὴ ὅμως ἡ ἀτσαλιὰ καὶ ἡ σκοτοῦρα
τους. Ἀλλὰ καὶ τί δὲν ἔχει σκοτοῦ-
ρα; Καὶ τὸ φαῖ ἀκόμα καὶ αὐτὸ σκο-
τοῦρα εἶναι.

Στὴ σκέψη αὐτὴ θυμήθηκε τὰ ψω-
μιά. Θὰ κόντευαν τώρα νὰ «γίνουν»
καὶ ἔπρεπε νὰ κάψει τὸ φούρνο. Ἀ-
ναστένανε θαθεῖα — νάταν καμένος
Θεοῦλη μου — καὶ τράβηξε γιὰ τὸ
φουρνοκάλυθο. Ἄνοιξε τὴν πόρτα
καὶ μπήκε. Κάπνες καὶ μαυρίλα θα-
σίλευαν δῶ μέσα, κόλαση σωστή.
Παραμέρισε ὅτι δὲν ἦταν χρειαζού-
μενο, ἄνοιξε τὸ φεγγίτη γιὰ νὰ μπεῖ
λίγο φῶς, καὶ ἀρχίνησε. Καθάρισε
τὸ φούρνο ἀπ' τὶς στάχτες, σῶριασε
κάμποσα ξερόκλαδα στὸ στόμα του
καὶ φυσώντας ἓνα δαυλί, τ' ἄναψε.
Σὰν ἡ φωτιά φούντωσε γιὰ καλὰ τά-
σπρωξε στὸ βάθος μὲ τὸ φουρνόξυ-
λο καὶ ἀρχίνησε τὸ τάϊσμα. Οἱ φλό-
γες ὀλοένα μεγάλωναν, πετάγον-
ταν ἔξω ἀπ' τὸ στόμα καὶ τῆς
τσουρούφλιζαν τὸ πρόσωπο. Κι'
ὁ πυκνὸς καπνὸς ποὺ γέμισε τὸ
καλύβι τὴν ἔπνιγε, ἔκανε τὰ μά-
τια της νὰ τσοῦζουν καὶ νὰ δακρύ-
ζουν ἀσταμάτητα. Ἡ ζέστα ἔγινε
ἀνυπόφορη καὶ ὁ ἰδρῶτας, ποὺ
ἀπὸ παντοῦ ἔτρεχε ἀσταμάτητα,
τὴν μούσκεψε.

— «Τί παιδεψίλα καὶ τούτη, μάνα
μου»; ψιθύρισε καὶ βγήκε ἔξω, στὸν
καθαρὸ ἀέρα, νὰ πάρει μιὰ ἀνάσα
καὶ νὰ καθαρίσουν τὰ μάτια της.

Κεῖνη τὴ στιγμὴ ἀκούστηκε τὸ κυ-
πρὶ τῆς αὐλόπορτας, ποὺ ἄνοιξε.
Γύρισε νὰ δεῖ, ἦταν ἡ θεῖα Παρά-
σχω ἢ γειτόνισσα.

— «Φοῦρνο καῖς, Μαριγώ;» ρώ-
τησε καλημερίζοντας. «Ἄν τῶξερα
θᾶφτειαχνα μιὰ ξεροτριφτή. Τώρα
ὅμως δὲν προφταίνω. Δὲ μ' λές,
μαρή», συνέχισε: «Μπᾶς κι' ἔχεις
λίγο μ' σαντήρι γιατί τ' ἄλογό μας
ἔπαθε στρόφο;»

— «Στρόφο ἔχει, μαθές», ρώτησε
ἡ θεῖα Μαριγώ, γιὰ ἔκανε στὰ μά-
τια; Τὸ πότισες ψές, μαρή;»

— «Τὸ πότισα, τὸ πότισα», θεθαί-
ωσε ζωηρὰ ἐκείνη. «Ὁ κυρ Θυμῖος,
ὁ ἀλμπάνης ντέ, ἔχει στρόφο, λέει,
κα γυρεύει μ' σαντήρι νὰ τὸ τραβή-
ξει. Μπᾶς καὶ σ' θρίσκεται λιγου-
λάκι;»

— «Κάπου εἶχα λίγο» εἶπε ἡ θεῖα
Μαριγώ. Γιὰ στάσου νὰ δῶ.

Χώθηκε στὸ κατώϊ καὶ σὲ λίγο
βγήκε κρατώντας ἓνα σκονισμένο
χάρτινο χωνί.

— «Νὰ! πάρε» τῆς εἶπε. «Κι' ὅσο
περσέψει φέρτο μου πίσω».

— «Μεῖνε ἡσυχῇ, Μαριγώ, θὰ στὸ
φέρω».

Ἡ θεῖα Μαριγώ δὲν ἄκουσε τὰ τε-
λευταῖα λόγια γιατί εἶχε ξαναχω-
θεῖ στὸ φουρνοκάλυθο. Τὸ τάϊσμα
τοῦ φούρνου ἔπρεπε νὰ συνεχιστεῖ
μέχρι ν' ἀσπρίσουν οἱ ἀκονιές του
οἱ ποταμίσιες. Αὐτόνο εἶναι σημάδι
πὼς ὁ φούρνος «ἔγινε». Τότενες ἀρ-
χινεῦει τὸ «πάνισμα» — ἄλλο ξερο-
τσιτσίρισμα τοῦτο — καὶ ὕστερα τὸ
φούρνισμα, τὸ τελειωτικὸ ξεθέωμα.
Μακρὺ καὶ ἄβολο τὸ φτυάρι, πολ-
λὴ καὶ ἀνυπόφορη ἡ πύρα τοῦ φούρ-
νου, σωρὸς ὀλόκληρος τὰ κάρβου-
να στὸ στόμα του, ἀπὸ ποῦ νὰ προ-
τοφυλαχτεῖς; Ἀσε τὴν ἀσπρίλα τῆς

πέτρας καὶ τὸ λαμπρὸ ποὺ σὲ στρα-
βώνουν καὶ δὲν μπορεῖς νὰ δεῖς τί-
ποτα. Πῶς νὰ ξεχωρίσεις ποῦ θὰ
βάλεις τὰ καρθέλια, ποῦ τὸ πρόσ-
φορο, ποῦ τὶς πταλιές; Μὰ κι' ἂν τὰ
ξεχωρίσεις πῶς θὰ τὰ θάλεις; "Α-
στα νὰ πᾶνε στὸν κόρακα. Τρανὸς
μπελᾶς τὸ σόδιασμα, τρανύτερος ὅ-
μως τὸ ψωμί, ἤμαρτον Θεέ μου!

"Όταν κάποτε τέλεψε ἀπ' ὅλα τοῦ-
τα, ἦταν ἀποκαωμένη. Τὸ κορμί
της κολύμπαγε στὸν ἰδρώτα, τὰ μά-
τια της ἦταν πρησμένα, τὰ χέρια
της — κατατσουρουφλισμένα — καὶ
τὰ πόδια της ἔτρεμαν, ἡ μέση της
πονοῦσε δὲν μπορούσε νὰ τὴν ὀρ-
θώσει. "Ηθέλε νὰ πέσει ξερὴ σ' ἓνα
κάθισμα καὶ νὰ μὴν ξανασηκωθεί.
Ποῦ καιρὸς ὅμως; Οὔτε νὰ πεθά-
νει, ποῦ λέει ὁ λόγος, δὲν εὐ-
καιροῦσε τούτῃ τὴ στιγμή. Σκούπι-
σε τὸ πρόσωπό της μὲ τὴν ποδιά της
καὶ ματαρχίνεψε. "Εβαλε τὸ προ-
ζύμι στὸν προζ'μολόγο, τ' ἀλάτισε
καλὰ γιὰ νὰ μὴν χαλάσει — οἱ κα-
λὲς νοικοκυρὲς δὲν δανείζονται προ-
ζύμι —, ἄπλωσε στὴν αὐλὴ τὰ πε-
σκίρια ν' ἀεριστοῦν καὶ νὰ στε-
γνώσουν, ἔπλυνε τὸ ζομοσκάφιδο
καὶ πῆγε τ' ἀπόπλυμα στὶς κατσί-
κες γιὰ νὰ τὸ πιοῦν καὶ νὰ κατεθά-
σουν γάλα. Γυρίζοντας ἔνοιωσε ἀνα-
κουφισμένη. Εἶχε θάλει μιὰ σειρά,
μποροῦσε νὰ πάρει ἀνάσα, νὰ ξα-
ποστάσει λίγο. "Ενα τράθηγμα ὅ-
μως στὸ στομάχι, ἓνα γουργούρι-
σμα ποῦ τὴν ἐνωχλοῦσε καὶ δὲν τὴν
ἄφηνε σὲ ἡσυχία τῆς θύμησε πῶς δὲν
εἶχε θάλει τίποτα στὸ στόμα της.
Σηκώθηκε πάλι, ἔχωσε τὸ μπρίκι
στὴ χόβολη καὶ ἔφκειαξε μιὰ κοῦ-
πα καφέ — καφέ νὰ τὸν κάνει ὁ

Θεός, δυὸ ρεθύθια μιὰ καφές —
καὶ ξανακάθησε στὴν αὐλὴ νὰ τὸν
πιεῖ μὲ τὴν ἡσυχία της, νὰ πᾶει στὴν
καρδιά της ποῦ λένε. Μὲ τὴν ἡсу-
χία της εἶναι μιὰ κουθέντα. Σ' ἀφή-
νει ποτὲ σὲ ἡσυχία ἢ σκληρὴ ζωὴ
τοῦ χωριοῦ; Χίλιες δυὸ ἔγνοιες καὶ
φροντίδες σοῦ τριβελίζουν τὸ μυα-
λὸ κάθε στιγμή καὶ ἄλλες τόσες
δουλειὲς σὲ καρτερᾶνε. Τυραγνι-
σμένη περνάει ἡ ζωὴ δῶ πάνω. Πολ-
λὴ ἡ κούραση — στὸ πόδι ἀπ' τὰ χα-
ράματα ἴσαμε τὰ μεσάνυχτα —, λι-
γοστός ὁ ὕπνος — κι' ἐκεῖνος σκου-
τουριασμένος — λιγώτερη ἢ ξεκού-
ραση — ποῦ καιρός; —, τί νὰ πρω-
τοσκεφετῆς καὶ τί νὰ πρωτοκλάψεις;
Χίλιες φορὲς καλλίτερα εἶναι τὰ
καματερά, αὐτὰ τουλάχιστο δὲν ἔ-
χουν νὰ σκεφτοῦν τίποτα. Νάμαστε
κάλλιο κάτω στὸν κάμπο τὸν ποτι-
στικό, καλὰ θάταν. Πλούσια εἶναι ἡ
γῆς κεῖ κάτω—σοδιάζεις καλὰ—καὶ
λιγώτερη ἢ ἀποστασίλα — εἶναι ἄ-
πλα, ἀποδίνει ἡ δουλειά. Παι-
χνίδι εἶναι τὸ ζευγάρισμα, παιχνίδι
καὶ τὸ ἀλώνισμα μὲ τὶς μηχανές,
μεγάλες εὐκολίες. Πάει τ' ἀλώνι-
σμα μὲ τ' ἄλογα, πάει κι' ὁ βωλό-
συρος, πάει καὶ τὸ λύχνισμα—π' ἀ-
νάθεμά το —. Κι' ἀπὸ πάνω, κάμπο-
σες εἶναι οἱ βολές, περισσότερη ἢ
ἀνάπαψη, ἄσε τὸν κόσμον ποῦ περνο-
διαθαίνει κάθε μέρα καὶ σὲ ἡμε-
ρεύει. "Όχι ὅπως δῶ πάνω ποῦ ζοῦ-
με κρυφὰ καὶ ἀπ' τὸ Θεὸ ἀκόμα!!
Στραθὰ κι' ἀνάποδα τᾶφτειαξε ὁ
Πλάστης· ἀλλὰ καὶ πάλι τί νὰ κά-
νεις; "Ετσι τᾶδωσε, χίλιες δόξεις
νᾶχει, κι' ἔτσι πορευόμαστε. Γίνε-
ται νὰ τὰ θάλεις μὲ τὸ Θεό;

(Συνεχίζεται)

ΑΠ' ΤΗ ΣΚΟΠΙΑ ΤΩΝ ΑΝΑΓΝΩΣΤΩΝ

Ἄγαπητές μου «ΣΕΛΙΔΕΣ ΑΠ' ΤΗ ΦΩΚΙΔΑ».

Νομίζω πὼς αὐτὰ ποὺ προσφέρετε στὸ φωκικὸ λαὸ εἶναι τόσο πολὺ ἀπὸ τὸ δικό μου «εὖγε» θάταν πολὺ λίγο.

Σὰς διαβάζω ἀπ' τὰ πρῶτα θήματά σας. Σὰς περιμένω μὲ λαχτάρα καὶ σὰς καμαρώνω τὴν ἐξέλιξή σας καὶ τὴν προσφορά σας.

Στὸ τελευταῖο τεῦχος σας — ἀριθ. 11 — διάβασα τὸ κείμενο τοῦ Γεωργίου Κουτσοκλένη, τὸ σχετικὸ μὲ τὴν Μάχη τῆς Ἀμπλιανῆς. Ὁμολογῶ πὼς μὲ ἐντυπωσίασε ὅχι μόνο γιὰ τὴν ὠραία περιγραφή τῆς μάχης, ποὺ στοὺς περισσότερους εἶναι ἐντελῶς ἄγνωστη καίτοι τόσο σπουδαία, ἀλλὰ καὶ γιὰ τὴν ἀνάπτυξη τῶν ἀποτελεσμάτων τῆς, τῶν «ἀπορρεόντων». Πράγματι ἔτσι θὰ ἔπρεπε νὰ διδάσκεται ἡ Ἱστορία μας καὶ ὅχι ὅπως διδάσκεται σήμερα.

Ἐπιτρέψτε μου νὰ πῶ καὶ ἐγὼ λίγα λόγια σχετικά μὲ τὸ «σαράκι» μας, καίτοι ὁ κ. Κουτσοκλένης τὸ ἀναπτύσσει πολὺ σωστά.

Ἡ Ἱστορία, λένε, εἶναι τὸ μάτι τοῦ μέλλοντος, ὁ ἀπαραίτητος καὶ σχεδὸν ἀλάθητος ὁδηγὸς τῶν ἀτόμων καὶ τῶν Ἐθνῶν γιὰ τὴν παραπέρα πορεία των. Ὁ δὲ Εὐριπίδης ἀποκαλεῖ ἐκεῖνον ποὺ γνωρίζει τὴν Ἱστορίαν ὄλθιον.

Γιὰ μᾶς τοὺς Ἕλληνες ἡ σαφὴς γνῶσις τῆς Ἱστορίας εἶναι περισσότερο ἀπὸ ἀναγκαῖα, λόγῳ τῆς ἰδιομορφίας τῆς — χιλιάδες χρόνια γεμᾶτα δόξα ἀλλὰ καὶ μελανὰ σημεῖα — λόγῳ τοῦ ἰδιάζοντος χαρακτῆρα μας — ἐνθουσιώδεις, τολμη-

ροί, ριψοκίνδυνοι, φιλοπάτριδες ἀλλὰ καὶ εὐμετάβολοι, ἀσταθεῖς, τοπικισταί, ἀτομισταί, ποὺ πολλὰ φορὲς θάζουμε τὸ ἀτομικὸ πᾶν ἀπ' τὸ γενικὸ συμφέρον — καὶ τῆς γεωγραφικῆς θέσεως τῆς χώρας μας.

Ἡ ἀνάλυση καὶ ἡ ἐρμηνεία τῶν ἱστορικῶν γεγονότων εἶναι, θέβαια, ἔργο τῶν εἰδικῶν. Ὅλοι μας ὅμως πρέπει νὰ γνωρίζουμε τὰ συμπεράσματα γιατί τότε μποροῦμε νὰ προσανατολιστοῦμε καὶ νὰ συμπεριφερθοῦμε ἀναλόγως στὶς κρίσιμες περιστάσεις καὶ νὰ ἀποφεύγουμε τὰ ὀλέθρια γιὰ τὴν τύχη τοῦ ἔθνους μας, σφάλματα.

Ὅλοι μας σχεδὸν γνωρίζουμε, σὲ γενικὲς γραμμὲς τουλάχιστον, τὰ ἡρωϊκὰ κατορθώματα τῶν Μαραθωνομάχων, Σαλαμινομάχων τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου, τῶν Αὐτοκρατόρων τοῦ Βυζαντίου. Ὅλοι μας γνωρίζουμε τὰ περίλαμπρα ἐπιτεύγματα τῶν τιτανομάχων ἀγωνιστῶν τοῦ 21, τὴ δόξα καὶ τὴ γενναιότητα τῶν ὁποίων δὲν θὰ θρεθεῖ ποιητὴς νὰ ἀποδώσει. Κι' ἀκόμα πὼς τὰ κατορθώματα τῶν νεοελλήνων δὲν εἶναι μικρότερα τῶν πατέρων τους.

Πόσοι ὅμως γνωρίζουμε τὰ μελανὰ σημεῖα τῆς Ἱστορίας μας, τὰ γεμᾶτα Ἐθνικὴ ντροπή; Ἀσφαλῶς πολὺ λίγοι καὶ αὐτοὶ ἐπιπόλαια, ἐκτὸς ἀπ' τοὺς εἰδικούς.

Ἡ ἄγνοια ὅμως τῶν μελανῶν σελίδων τῆς Ἱστορίας μας εἶναι σ φ ἄ λ μ α! διότι ὅταν τὶς ἀγνοοῦμε καὶ γνωρίζουμε μόνο τὶς λαμπρὲς — καὶ κείνες σὲ γενικὲς γραμμὲς — δὲν ἔχουμε καθολικὴ γνώση καὶ δὲν κατορθώνουμε νὰ πράξου-

με αὐτὸ πὺν πρέπει στήν ὥρα τοῦ κινδύνου καὶ τῆς ἀνάγκης.

Γι' αὐτὸ ἀκριβῶς θέλω νὰ συγχαρῶ τὸν κ. Κουτσοκλένη πὺν τονίζει ὅτι ἀπὸ τὰ θάθη τῶς αἰώνων ἢ κατάρρα τῆς φυλῆς, ἢ διχόνοια, παρακολουθεῖ σὲ κάθε θῆμα τῆς τῖς γενεές τῶν Ἑλλήνων καὶ σπέρνει σ' αὐτὲς τὸν ὄλεθρο καὶ τὴν καταστροφή.

Τὸ κακὸ ὅμως θρίσκεται στὸ χαρακτήρα τῶν Ἑλλήνων, ὁ ὁποῖος εἶναι κρᾶμα πολλῶν προτερημάτων καὶ περισσοτέρων ἑλλειψεων, τὰ ὁποῖα εἶναι κληρονομικά.

Πῶς εἶναι δυνατόν νὰ δικαιολογηθεῖ τὸ γεγονὸς ὅτι ἐνῶ μέσα σὲ ἐννέα μῆνες οἱ Ἕλληνες κατόρθωσαν νὰ κάνουν πραγματικότητα ἕνα ὄνειρο 400 χρόνων, νὰ κάνουν τέτοιες νίκες καὶ τέτοια κατορθώματα πὺν ἦταν πολὺ μεγαλύτερα ἀπ' τῖς προσδοκίες καὶ τοῦ πλέον αἰσιόδοξου ἀγωνιστῆ τοῦ 21, νὰ κατακουρελιάσουν τὴν Ὀθωμανικὴ Αὐτοκρατορία, νὰ ξυπνήσουν τῖς συνειδήσεις τῶν λαῶν τῆς Εὐρώπης καὶ νὰ διαφεύσουν τῖς ἐλπίδες τῆς περιθοήτου Ἱερᾶς Συμμαχίας τελικὰ ἀποδείχθηκαν ἀνίκανοι νὰ τῖς ἐκμεταλλευθοῦν κατάλληλα;

Ἐνῶ τὰ ἔβαλαν μὲ τόσες καὶ τέτοιες δυνάμεις, καὶ τῖς ἐνίκησαν, μιὰ δύναμη, ἰσχυρότερη τοῦ Τούρκου δυνάστη, δὲν μπόρεσαν νὰ νικήσουν καὶ τὴν ἄφησαν νὰ καταδυναστεύσῃ τὴν ἐλληνικὴ ψυχὴ, τὴ διχόνοια. Ἡ διχόνοια, ἢ θυγατέρα τῆς φιλαρχίας, εἶναι ἐκείνη πὺν νικᾷ τῖς νίκες τῶν Ἑλλήνων. Ἡ φιλοπατρία, ἢ φιλοδοξία, ὁ ἀτομικισμὸς δὲν νικήθηκαν ἀκόμα ἀπ'

τοὺς Ἕλληνες καὶ ἀντὶ τὰ πρῶτα κατορθώματα νὰ ἀποτελέσουν τὴν ἀρχὴ τοῦ τελικοῦ θριάμβου κατὰ τῶν Τούρκων, ἀποτελέσαν τὴν ἀρχὴ μιᾶς ὀξυτέρας διαμάχης πὺν κατέληξε στοὺς δυὸ ἐμφυλίους πολέμους. Εἶχαν χάσει τὸ αἶσθημα τῆς πραγματικότητος. Λὲς καὶ εἶχε ἐξοντωθεῖ τελείως ὁ ἐχθρὸς, ἄρχισαν νὰ φιλονικοῦν γιὰ τὸ ποιὸς θὰ ἀναλάβει τὴν ἐξουσία.

Καὶ πράγματι, ἡ μάχη τῆς Ἀμπλιανῆς πρέπει νὰ διδάσκεται, καὶ νὰ γιορτάζεται, μὲ τὸν ἰδιαίτερο χαρακτήρα τῆς, ἀφοῦ μᾶς εἶναι ἕνα μᾶθημα πολὺ διδακτικὸ. Ἄν ὁ Πανουργιᾶς, ὁ ὁποῖος εἶχε τόσο πολὺ δουλέψει γιὰ τὴν προετοιμασία τῆς μάχης αὐτῆς, δὲν φερόταν ἱπποτικὰ καὶ δὲν παρέδιδε τὴν ἀρχηγίαν τὴν παραμονὴ τῆς μάχης, ὅταν ἔφθασε ὁ Τζαβέλας, σ' αὐτὸν καὶ ἂν ὁ Τζαβέλας πάλι γενναιότατα, δὲν κατανικοῦσε τὸ ἀτομικὸ τοῦ συμφέρον -- εἶναι γνωστὸ ὅτι πῆγαινε στὸ Μωριᾶ γιὰ νὰ διεκδικήσῃ τοὺς λουφέδες τοῦ ἀπ' τὴν Κυβέρνηση, πὺν εἶχε ἐγκαταλείψει τοὺς πάντες καὶ τὰ πάντα, γιὰ τὸ χατήρι τῆς Ἀρχῆς -- δὲν ἔσπευδε νὰ ἐνωθεῖ μὲ τὸν Νάκο καὶ δὲν τὸν θεωροῦσε ἀμέσως συναρχηγό του, ἂν δηλαδή, ἔστω καὶ τὴν τελευταία στιγμή, δὲν γινόταν τὸ ἀδέρφωμα τῶν ψυχῶν καὶ τῶν δυνάμεων, τὸ ἀποτέλεσμα τῆς μάχης θάταν διάφορο καὶ ἡ Ἐπανάσταση θὰ γινόταν ἀφορμὴ γιὰ τὸ τελικὸ ἐκκλήρισμα τῆς Ἑλληνικῆς Φυλῆς.

Ἀφοῦ ὅμως, ὅπως εἶπαμε, ὁ χαρακτήρας τῶν Ἑλλήνων εἶναι τὸ αἶτιον, ἢ δὲ διχόνοια τὸ ἀποτέλεσμα καὶ ἀφοῦ ὁ χαρακτήρας εἶναι γινόμενον τῆς κληρονομικότητος ἐ-

‘Απ’ τὴ δραστηριότητα τῆς ‘Εταιρείας

1. Ἡ ‘Εταιρεία σὲ συνεργασία μὲ τὸ Ὑπουργεῖο Πολιτισμοῦ καὶ Ἐπιστημῶν καὶ τὴ Νομαρχία Φωκίδας ὀργάνωσε, στὶς 28.11.79, διάλεξη στὴν Ἀμφίσσα. Ὁμιλητὴς ἦταν ὁ Μάρκος Γκιόλιας, ἱστορικὸς συγγραφέας, καὶ θέμα τῆς ὁμιλίας «οἱ πνευματικὲς ἀξίες τοῦ λαϊκοῦ πολιτισμοῦ». Ἡ ὁμιλία διανθίστηκε ἀπὸ ἀπαγγελία λαϊκοῦ ποιήματος ἀπ’ τὴν καλλιτέχνίδα Ἑλενα Τσαλδάρη. Ὁ ὁμιλητὴς Μάρκος Γκιόλιας ἀνέπτυξε τὸ θέμα μὲ ἐξαιρετικὴ γλαφυρότητα καὶ συνάρπασε, κυριολεκτικὰ, τὸ ἀκροατήριο. Ἀριστες, ἐπίσης, ἦταν οἱ ἐντυπώσεις ἀπ’ τὴν ἐξοχη ἀπαγγελία τῆς Ε. Τσαλδάρη.

2. Κυκλοφορεῖ τὶς ἡμέρες αὐτὲς ἐπετηρίδα τῆς ‘Εταιρείας Φωκικῶν Μελετῶν μὲ τίτλο «ΦΩΚΙΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ». Μὲ τὴν ἔκδοση αὐτὴ ὁλοκληρώθηκε τὸ πρόγραμμα τῆς ‘Εταιρείας στὸν τομέα αὐτὸ μὲ τρόπο ἱκανοποιητικό.

Τὰ «ΦΩΚΙΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ» ἀποτελοῦν ἓνα πολὺ καλαίσθητο τόμο μὲ περιεχόμενο πάρα πολὺ ἐνδιαφέρον, ἡ ἔκδοσή του δὲ θ’ ἀποτελέσει σταθμὸ γιὰ τὴν πνευματικὴ Φωκίδα. Ἡ συγκέντρωση τῆς ὕλης των ὑπῆρξε πραγματικὸς ἄθλος, ἡ ἐπεξεργασία τῆς κοπιώδους καὶ οἱ δαπάνες τῆς ἐκδόσεως ἀποτελοῦν τόλμημα καὶ γιὰ τὶς οἰκονομικὰ ἱσχυρὲς ἑταιρεῖες. Ἐπαινοὶ ἀνήκουν σ’ ὅσους συνέλαβαν τὴν ἰδέα τῆς ἐκδόσεως καὶ σ’ ὅσους ἐργάστηκαν γι’ αὐτή. Ἰδιαίτερα πρέπει ν’ ἀναφερθοῦν ὁ Δρόσος Κραθαρθόγιαννος, ποὺ ἦταν ὁ ὑπεύθυνος τῆς ὕλης, καὶ ὁ Γιάννης Πατίλης, ποὺ ἐπιμελήθηκε τὴν ἔκδοση.

Τὴν προσφορὰ τῶν συγγραφέων καὶ τῶν Δ.Σ. τῆς ‘Εταιρείας, τοῦ σημερινοῦ καὶ τοῦ προηγηθέντος, ἀφήνουμε νὰ κρίνουν οἱ συμπατριῶτες μας καὶ οἱ ἀναγνώστες. Στὴν κρίση τους, ἐπίσης, ἀφήνουμε τὴ χρησιμότητα τῆς ἐκδόσεως τῶν «ΦΩΚΙΚΩΝ ΓΡΑΜΜΑΤΩΝ» καὶ τὴν ἀξία τοῦ περιεχομένου.

Κριτικὲς καὶ ὅ,τι ἄλλο σχετικὸ θὰ δημοσιευθοῦν σὲ ἐπόμενα τεύχη.

πὶ περιβάλλον, εἶναι δυνατὴ ἡ θελίωσή του. Ἀρκεῖ νὰ τὸ σκεφθοῦμε καὶ κάποτε νὰ ἀρχίσουμε τὴ διαπαιδαγώγησι, πρὸ παντὸς τῆς νεολαίας μας, σοβαρά, ἐπιστημονικά. Καὶ ὅσο νωρίτερα ἀρχίσουμε τόσο καλλίτερα γιὰ τὸ Ἔθνος μας.

Δυστυχῶς, μέχρι σήμερα, δὲν ἔγινε καμιὰ σοβαρὴ προσπάθεια γιὰ τὴ θεραπεία τοῦ μεγάλου αὐτοῦ κακοῦ. Ἀς ἐλπίζουμε!

Εὐχαριστῶ γιὰ τὴ φιλοξενία

ΓΕΝΙΚΟ—ς.

Ἐπιτρέπεται ἡ μερική ἢ ὅλική ἀναδημοσίευση τῶν κειμένων, μετὰ τὴν
προϋπόθεση νὰ γίνεταί μνεία τοῦ περιοδικοῦ, ὅπου πρωτοδημοσιεύθηκε
καὶ νὰ δημοσιεύεται ὁ πρόλογος ἢ τὸ σχόλιο τῆς συντάξεως, ἂν ὑπάρχει.

ΔΙΑΝΕΜΕΤΑΙ ΔΩΡΕΑΝ